

ÓZBEKISTAN RESPUBLIKASI XALÍQ BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI

ÁJINIYAZ ATINDAĞI NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALIQ
INSTITUTI

PEDAGOGIKA FAKULTETI

MAK da qorgawga ruxsat etilsin

Pedagogika fakulteti dekanı

_____Sh.Saparov

«Muzikalıq tálim» kafedrası

5111100 - Muzıka tálimi

BAKALAVR PITKERIW JUMISI

TEMA:

**Mektep oqıwshıların muzıka sabağında
qosıqlar arqalı kásipke baǵdarlaw**

Talaba: _____ Qádirberdiev Aybek

Ilimiy basshı: _____ dotsent I.R.Jumaniyazov

Qorgawga usınıs etilsin

“Muzikalıq tálim”

kafedrası baslıǵı: _____ dotsent S.M.Tajetdinova

Nókis – 2018

JOBA

Kirisiw

I-BAP

Mekteplerde muzıka pání haqqında

- 1.1. Ulıwma orta bilimlendiriw mekteplerinde muzıka sabaǵınıń áhmiyeti
- 1.2. Jańa insannıń kámalǵa keliwinde milliy muzıkanıń áhmiyeti
- 1.3. Mektep oqıwshıları sanasınıń rawajlanıwında muzıka pániniń ornı

II-BAP

Kásip tańlawda muzıka pániniń áhmiyeti

- 2.1. Mektep oqıwshıların muzıka sabaǵında qosıqlar arqalı kásipke baǵdarlaw
- 2.2. Mektep oqıwshıların xalıq dóretpelerine qızıqtırıw arqalı óner úyretiw
- 2.3. Mektep oqıwshıların kásipke baǵdarlawda qaraqalpaq folklor qosıqlarınıń áhmiyeti.
3. Juwmaqlaw
4. Paydalanǵan ádebiyatlar

KIRISIW

2017-jılı 15-fevralda Ózbekistan Respublikası Prezidenti Sh. Mirziyoevniń “Mádeniyat hám sport salasında basqarıw sistemasın bunnan bılay da jetilistiriw ilajları haqqında”ǵı pármanı shıqqan edi. Onda,

1. Ózbekistan Respublikası mádeniyat hám sport isleri ministrliǵı saplastırılsın hám onıń tiykarında: Ózbekistan Respublikası Mádeniyat ministrliǵı;

Ózbekistan Respublikası Dene tárbiya hám sport boyınsha mámleketlik komiteti shólkemlestirilsin.

1. Tómendegiler Ózbekistan Respublikası Mádeniyat ministrliǵı jumısınıń tiykarǵı wazıypaları hám baǵdarları etip belgilensin.

Mádeniyat salasında birden bir mámleketlik siyasattı júrgiziw, milliy mádeniy hám ruwxıy miyrastı qásterlep saqlaw hám kóbeytiw, kórkem-ónerdi hám kórkem dóretiwshilikti hár tárepleme rawajlandırıw, xalqımızdıń ruwxıy ádep-ikramlılıq hám mádeniy dárejesin bunnan bılay da arttırıwdı xoshámetlew, onı milliy hám dúnya mádeniyatınıń eń jaqsı úlgeri menen bayıtıw baǵdarında sistemalı ilajlardı ámelge asırıw;

Xalıqtıń keń qatlamlarına, ásirese, jaslardıń qálbine hám sana-sezimine ǵárezsizlik, joqarı mánawiyat, insanıyılıq dástúrlerge sadıqlıq, milliy ózlikti ańlaw ideyaların bunnan bılay da tereń sińdiriw, radikalizm hám ekstremizm siyaqlı jat ideyalarǵa qarsı immunitetti bekkemlew, jámiyettiń turaqlı artıp atırǵan intellektuallıq, estetikalıq hám mádeniy talapların qanaatlandırıwǵa baǵdarlangan ǵalabalıq mádeniy ilajlardı ótkeriwge qaratılǵan aǵartıwshılıq jumıslardı ámelge asırıw;

Kórkem dóretiwshilik, sonıń ishinde, teatr, muzıka, xoreagrafiya, estrada hám xalıq ámeliy kórkem-ónerin bunnan bılay da rawajlandırıwdı xoshámetlew, xalqımızdıń tariyxın hám búgingi turmısınıń eń jarqın betlerin, elimizdiń erkin demokratiyalıq rawajlanıwın sáwlelendiretuǵın shıǵarmalar dóretiwde dóretiwshilik jámáátlerge, ásirese dóretiwshi jaslarǵa hár tárepleme kómeklesiw;

-usi pârmanda tiykarǵı wazıypalar etip belgilendi.

Bul óz nâwbetinde insaniyat jaratqan ruwxıy ilimiy baylıqlarǵa, insannıń ózine jańasha qatnasta, jantasıwdı júzege keltiredi.

Ózbekistan Respublikasınıń keleshegi bolǵan jas áwladtı tárbiyalawda bilimlendiriw salasınıń tutqan ornı júdá salmaqlı. Elimizdiń birinshi prezidenti I.A.Karimov "Bizge pitkeriwshiler emes, al mektep tálim-tárbiyasın kórgen jaslar kerek" - degen pikiri tiykarında úlken áhmiyetli máseleler jatır. Biz jas áwladtıń tárbiyasında dúnya tán alǵan pedagogika hám milliy pedagogika tiykarlarına itibar beriwimiz shárt. házirgi dáwirde xalqımızdıń ásirlerden-ásirge jetip kelgen júdá bay milliy, ilimiy, mádeniy hám dińiy miyraslarımızdın qayta tikleniwi, olardı zaman ruwxı menen uyǵınlastırıp, tek ǵana jeke yamasa milliy mápti payda etpey, al dúnya juzlik ruwxıy, sotsial – ekonomikalıq progresske úlken úles bolıp qosılmaqta.

Insannıń dúnyaǵa keliwi, tek ǵana tuwılıwdan ibarat tábiyyiy- biologik hádiyse emes, bálki tuwılǵannan keyin óz zamanınıń rawajlanıwı dárejesine kóteriliwi, bar bolǵan sotsiallıq tariyxıy tájiriyebeni islewi, jámiyette óz ornın belgilep alıwı, tariyxıy basqıshtıń belsene qatnasıwshısına aylanıwı, yaǵnıy tárbiya alıwı kerek. Hár basqıshta úlken áwlad óziniń jasaw, gúresiw hám miynet tájiriyesin, bilimin kishi áwladka bere baslaydı. Jámiyet rawajlangan sayın jetik, hár tárepleme kámil insanlardı jetistiriw zárurligide artıp barǵan hám de ózgerip, jańalanıp jámiyetke xızmet qılǵan.

1. **Temanıń aktuallıǵı.** “Mektep oqıwshıların muzıka sabaǵında qosıqlar arqalı kásipke baǵdarlaw” degen temanıń ózinen-aq onıń aktuallıǵı, áhmiyetlilik kórinip turıptı. Bul temanı tańlaǵandaǵı maqsetimiz, tez pát penen rawajlanıp kiyatırǵan házirgi zamannıń ózi sonı talap etpekte. Ózbekistan Respublikası Prezidenti Sh.Mirziyoev 2018-jılı 25 yanvar’ kúni “Ulıwma orta, orta arnawlı hám kásip-óner bilimlendiriwi sistemasın túp-tiykarınan jetilistiriw ilajları haqqında” pârman tómendegilerdi ayqın atap ótken edi. Bunda;

1. 2019-2020-oqıw jılınan baslap kásip-óner kolledjlerine oqıwǵa qabıllaw ulıwma bilim beriw mektepleriniń 11-klass pitkeriwshileriniń esabınan, óz

qálewı tiykarında, tiyisli qánigelikke (kásipke) iye bolıwı ushın 6 aydan 2 jılǵa shekem bolǵan oqıtıw múddetlerinde ámelge asırılatuǵını.

2. Tómendegiler kásip-óner bilimlendiriwi tarawında kadrlar tayarlaw sistemasınıń áhmiyetli wazıypaları bolıp esaplınsın:

ekonomikaniń rawajlanıwı perspektivaların hám áhmiyetli wazıypaların, zamanagóy texnika hám texnologiyalıq tendenciyalardı esapqa alıp talap joqarı bolǵan hám túrles qánigelikler boyınsha zamanagóy málimleme-kommunikaciya texnologiyaların engizgen halda islew boyınsha ámeliy kónlikpege iye bolǵan hám keminde eki shet tilin biletuǵın maman kadrlardı tayarlaw;

jaslardı hár tárepleme barkedal etip, Watandı súyiwshilik hám milliy gárezsizlik ideyalarına sadıqlıq ruwxında tárbiyalawǵa, sonday-aq, oqıwshılarda bay ilimiy, mádeniy hám ruwxıy bay miyrasımızǵa, milliy hám ulıwma insanıyılıq qádiriyatlarǵa tiykarlangan ruwxıy hám ádep-ikramlılıq pazıyletlerdi rawajlandırıwǵa baǵdarlangan pedagogikalıq processti jańa pedagogikalıq túrler hám usıllar tiykarında shólkemlestiriw;- dep atap ótilgen¹. Bunı biz bolajaq muzıka oqıtıwshıları sıpatında álbette basshılıqqa alamız.

2. Bakalavr jumısınıń tiykarǵı maqseti hám wazıypası: Mektep oqıwshıların muzıka sabaǵında qosıqlar arqalı kásipke baǵdarlaw arqalı, gárezsiz Ózbekistanniń hám Qaraqalpaqstanniń jarqın keleshegin payda etiwshi Watan tınıshlıǵı ushın, onıń jaynap jasnawı ushın óziniń úlesin qosıwshı hár bir kánigeni óz kásibanań isheberi, mádeniy hám ruwxıy jaǵınan bay hám gózzal etip tárbiyalaw. Biz pitkeriw jumısımızda jaslardıń kásip tańlawında unamlı tásir etetuǵın muzıka oqıtıwshısı qánigeligine baǵdarlaw arqalı milliy úrp-ádet dástúrlerdi, milliy qosıqlardı tárbiya quralı sıpatında úyretiwdi tiykarǵı maqset etip alǵanbız.

3. Izertlew obekti hám predmeti: bakalavr pitkeriw jumısımızda mektep oqıwshıların muzıka sabaǵında qosıqlar arqalı kásipke baǵdarlawda kishkene waqtınan baslap, úyretiw hár bir Qosıq haqqındaǵı túsiniklerin keńeytip barıw. Bunda tiykarǵı ob'ekt mektep oqıwshısı bolsa, predmet muzıka etip tańlap

¹ (Еркин Қарақалпақстан газетасының 27-январь 2018-жыл №4 (20100) саны)

alındı. Kásipler haqqındaǵı qosıqlardı úyretiw arqalı olardıń kásiplik qábiletin rawajlandırıw, úyretilgen qosıqlardı tárbiyada qollanıw wazıypası qoyılsa, al joqarǵı klasslarda hár-bir kásipke arnalǵan kompozitorlar awqamı tárepinen usınılǵan jańa muzıkalıq shıǵarmalardı tańlap alıp qollanıw.

4. Bakalavr pitkeriw jumısında innovaciyalıq ideyalardı izertlew nátiyjeleri: Pitkeriw jumısınıń ilimiy–teoriyalıq, ámeliy juwmaqları sonnan ibarat, mádeniy ruwxıy baylıǵımız bolǵan tálim –tárbiyalıq qosıqlardı balalarǵa durıs úyretiw. Hár bir kásipke arnalǵan qosıqlardı tańlap alıp, maqsetli qollanıw arqalı muzıkalıq bilimlerin bayıtıw hám balalardı ruwxıy jaqtan tárbiyalı etip kásipke baǵdarlawdan ibarat.

5. Ámeliy-metodikalıq áhmiyeti: Pitkeriw jumısınıń nátiyjeleri orta mekteplerde muzıka sabaǵın oqıtıw barısında hám dógerek jumıslarında qollanıwı názerde tutılǵan. Bul jumıs ilimiy dálillengen, pedagogikalıq principleri joqarı bolǵanlıǵı sebepli xalıqtıń mádeniy dem alıw oraylarında, orta arnawlı oqıw orınlarınıń dógerek jumısların shólkemlestiriwde metodikalıq járdem beredi -dep isenemiz.

6. Pitkeriw qániygelik jumısınıń quramı tómendegishe: Pitkeriw jumısına kirisiw, tiykarǵı bólim, juwmaqlaw hám paydalanılǵan ádebiyatlar diziminen ibarat.

7. Juwmaq, pitkeriw jumısında berilgen usınıs hám pikirler:

Biziń tayarlaǵan bakalavr pitkeriw jumısımızda keltirilgen pikirler, kásiplik oyın-qosıqlar, muzıkalıq shıǵarmalar, usı kúnge shekem orta mekteptiń háweskerler dógereginde tolıq qollanıлмаǵan. Usı jumısımızda berilgen maǵlıwmatlardı keleshekte muzıka sabaǵın oqıtıw barısında, mekteplerdin háweskerler dógereginde házirgi jaslar talabına say zamanagóylestirip qollanıw, hár jılı jańa ideyalar menen tolıqtırıp barıw, aldaǵa waqıtları elede islenetuǵın ilimiy jumıs bolıp qalaberedi

Milliy muzıka arqalı balalar sanasına milliy ideyanı sińdiriw, jaslardı tárbiyalawda hám insanıń kámalǵa keliwinde muzıka óneriniń ornın belgilew, onıń áhmiyeti haqqında keń túsiniw beriw.

Elimizdiń birinshi prezidenti I.A.Karimov óziniń «Joqarı ruwxılıq-jeńilmes kúsh» atlı miynetinde sonday dep keltiredi. «Ekonomikalıq hám siyasiy tarawlardaǵı barlıq unamlı ózgerislerdiń kirgiziliwinen maqset, elimizde jasap atırǵan barlıq puqaralar ushın múnásip turmıs sharayatların jaratıp beriwden ibarat. Sonıń ushın da ruwxıy jaqtan tolıq rawajlanǵan insandı tárbiyalaw, bilimlendiriwdi joqarı dárejege kóteriw, milliy oyanıw sezimlerin júzege shıǵaratuǵın jańa áwladtı jetilistiriw mámleketimizdiń eń zárúriy wazıypalarınan biri bolıp qaladı» Ásirese «Ótmishin bilmegen xalıqtıń keleshegi joq» degen danalıq sózi, búgingi kúnde úlken áhmiyetke iye. Bul joqarı maqsetti ámelge asırıw ushın muzıka oqıtıwshısınıń aldına qoyılǵan wazıypaları tómendegilerden ibarat:

1. Oqıwshılarda muzıka kórkem ónerine bolǵan qızıǵıwshılıqtı hám mehir muxabbattı asırıw.
2. Muzikalıq xızmet barısında kórkem dóretiwshilik hám ishki sezim tuyǵıların rawajlandırıw, kásipke baǵdarlaw.
3. Oqıwshılardı estetikalıq jaqtan ádep ikramlılıqqa tárbiyalaw.

Muzıka mádeniy turmısımızda jeke insannıń rawajlanıwında úlken áhmiyetke iye bolatuǵın kórkem óner túri bolıp esaplanadı. Muzıka tárbiyası ádeplilik tárbiyasınıń tiykarǵı hám qıyın tárepleriniń biri bolıp, átiraptaǵı gózzal nárselerdi tuwrı pikirlewge hám qádirlewge úyretedi. Usı maqset hám wazıypalardı ámelge asırıw, oqıtıwshılardıń professional hám ádeplilik táreplerine de baylanıslı boladı. Jaslardı tárbiyalawda hám insannıń kámalǵa keliwinde pedagogika, psixologiya, balalar fiziologiyası, etika hám estetika teoriyası, muzıka teoriyasınıń ámeliy tarawlarınıń muzıkanı oqıtıw metodikası pání úlken áhmiyetke iye. Muzıka oqıtıwshısınıń dóretiwshiligi sonda, ol bir saatlıq sabaqta stsenariy avtorı, onıń atqarıwshısı, rejissyonı sıpatında is tutadı. Sonlıqtanda qosıq sabaǵı kórkem óner sabaǵı delinedi. Mektep turmısında qosıq oqıtıwshısınıń xızmet dárejesi keń. Mektepten tısqari muzıka tárbiyası túrlerin shólkemlestiriw, kórkem óner ǵayratkerleri menen ushrasıwlar, koncertler, shayırlar menen ushrasıwlar, kórik tańlawları,

bayramların shólkemlestiriw, -bular qosıq sabağın oqıtuğın muğallimge júklenip, onıń wazıypası esaplanadı. Sonıń menen birge mektepten tısqarı balalar teatr, “Bárkamal áwlad” jaslar orayları menen baylanısta bolıp, talantlı oqıwshılardı olarğa tartıw hám olardıń xızmetin mektep turmısında qollaw, muzıka pání oqıtıwshısınıń wazıypası esaplanadı.

Mekteplerde "Muzıka" pániniń oqıtılıwı hám maqseti, jas áwladtı estetikalıq tárbiyağa baslaw, kórkem-óner dúnyasına alıp kiriw hám olardıń sanasına milliy qádiriyatlarımızdı sińdiriw bolıp esaplanadı.

Hár tárepleme jetik insan -ruwxıy bay, mádeniyatlı, watanğa sadıq óz milliylik mazmunın, úrip-ádetlerimizdi, tariyxımızdı, ana tilin, ata-babalarımız miyrasların tereń uyrenip, óziniń bilimin, ruwxıy dúnyasın, mádeniyatın tereń bayıtıp baradı.

Jas áwladtı tárbiyalawda xalıq namaları áhmiyetli orın iyeleydi. Xalıq namaları, xalıqlardıń túrli miynet shárayatında, tariyxıy waqiyalarda, olardıń shadlıgında, azaplarında dórelip, jıllar dawamında rawajlanıp, áwladtan-áwladqa, awızdan-awızğa ótip, saqlanıp kelinggen hám xalıq qosıqshıları, sazendeleri, baqsı-jırawları tárepinen kórkemlenip, xalıq dóretpesin bayıtıp kelgen. Xalıq dóretpelerin jeke, háwesker hám qánigeli xalıq sazendeleri tárepinen atqarılıp kelinggen. olardı baqsı, qıssaxan, sazende hám jırawlar dep atağan. Dóretiwshi kompozitorlar óz repertuarlarında xalıq muzıkalarından keńnen paydalanğan. Rus klassik kompozitorı M. Glinka "Muzıkanı xalıq dóretdi, biz kompozitorlar onı tek gána aranjirovkalaymız", yaǵnıy qayta isleymiz - degen edi.

Xalıq qosıqlarınan: miynet qosıqları, tariyxıy jırlar, watan hám watandı súyiw, salt-dástúr (besik jiri, háwjar, yaramazan, joqlaw, sınsiw x.t.b.) muhabbat qosıqları, qızlar qosıqları taǵı basqa da bir qansha túrleri ushırasadı. Olar keń xalıq massasınıń atqarıwına ılayıq bolıp, atqarıwshıdan awız-eki professional muzıkası sıyaqlı ayırıqsha qániyelikti talap etpeydi. Xalıq qosıqların, qosıq aytıwǵa uqıbı bar qálegen adam atqara beriwı mumkin.

Demek muzıka oqıtıwshısına oqıwshılardı xalıq namaların ózlestiriwde onsha qıyınshılıq tuwdırmaydı, bul oqıtıwshınıń sheberligine baylanıslı.

Muzıka kórkem-óneri jámiyettiń ruwxıy mádeniyatın qáiplestiredi, jaslardıń ideologiyalıq hám ruwxıylıq tárbiyalanıwı baǵdarınıń azıǵı bolıp xızmet etedi.

Bilim beriw-adamzat tájiriybesinde toplanǵan bilimlerdiń belgili táreplerin, jámiyetlik rawajlanıwdıń házirgi talaplarına say dárejede oqıwshılardıń bilim hám tárbiyaǵa iye bolıwın támiynleytuǵın ilim, texnika, ideologiya, moral`, mádeniyat hám kórkem-ónerdi ózlestiriwge qaratılǵan arnawlı uymlastırılǵan oqıtıw hám oqıw isleri protsessleri esaplanadı. Oqıtıw muǵallım menen oqıwshılardıń birgeliktegi isi bolıp, eki tárepleme xarakterge iye. Oqıtıwshınıń iskerligi sebepli oqıtıw puxta oylap shıǵılǵan maqset, mazmun hám joba tiykarında alıp barılatuǵın protsesske aylanıp, kútilgen nátiyjelerdi beredi.

Muzıka tárbiyalıqqa tikkeley tásir etiwshi qural bolıp qoymastan, jaslardıń házirgi dáwir progressiyalıq ideyaların estetikalıq qabıl etiwın tereńlestiredi.

Shaxstıń garmoniyalıq rawajlanıwında muzıka, hár jaqlama tásir etiwshi usılların payda etedi. Sonıń menen birge ósip kiyatırǵan jas áwladtıń ruwxıy estetikalıq rawajlanıwınıń jańa forma hám metodlarınıń mexanizmlerin izertlew zárúrligin talap etedi. Bul anıqlamadan kelip shıǵıp muzıka sabaǵında aldınǵı pedagogikalıq texnologiyalar sonday-aq, hár qıylı interaktiv metodlar járdeminde Oqıwshılardıǵa bilim beriwdi jetilistiriwdiń kompleksli algoritmin islep shıǵıw máselesin aldımızǵa maqset etip qoydıq.

Jańa pedagogikalıq texnologiyalarınıń ulıwma mazmunı, qollanıw printsipleri pedagoglar ushın janalıq emes, biraq jańa pedagogikalıq texnologiyaları járdeminde (máselen: klaster metodi, komp`yuter texnologiyaları) muzıka pániniń spetsifikasına sáykes sabaqlarda oqıtıw, bul ilimiy jańalıǵı esaplanadı.

Orta tálim mekteplerde muzıka oqıtıw sabaqlarınıń mazmunına ózgeshe kóz-qarasta bolıp, balanıń pánge, ulıwma kórkem-ónerge qızıǵıwshılıǵın payda etip, onı dóretiwshi shaxs etip tárbiyalaw hám onıń aktiv túrde bilim iyelewi ushın,

hár qıylı metodlardı qollandıq. Házirgi waqıtta bilimlendiriw tarawında, ásirese joqarı oqıw orınlarında hár bir oqıtatuǵın dástúriy sabaqlardıń hám de sabaqlarda qollanǵan hár qıylı metodlarınıń texnologiyalıq kartasın islep shıǵıwdı talap etip qoymaqta.

Bul jumıstıń ilimiy mashqalası -jaslardı tárbiyalawda hám kásipke baǵdarlawda muzıka sabaqlarında kompleksli usılda aldınǵı pedagogikalıq texnologiyalar járdeminde balalardı oqıtıw bolıp esaplanadı.

Sonday-aq, balaǵa bilimdi hár tárepleme jetkerip beriw, yaǵnıy dáwir talabı esaplanatuǵın informacion texnologiyaların eńgiziw probleması da óz aktualıǵın belgilep turıptı. Solay eken, joqarıda aytıp ótken bir neshe sabaqlardıń mazmunların slayd etip islep shıqtıq. Demek, temanıń izertlew jańalıǵına óz gezeginde sabaqlardıń texnologiyalıq dúzilisi hám bir neshe komp`yuterlik slaydları kiredi.

Eń tiykarǵı jumıslarınıń nátiyjesi, balalardıń muzıkalıq esitiw eleslewleriniń qalıplesiwi ushın sistemalıq shınıǵıwlardı islep shıǵıwı hámde oqıtıw ulıwma sistemasınıń dóretiliwi bolıp tabıladı.

I-BAP

Mekteplerde muzıka pání haqqında

1.1.Uhwma orta mekteplerde muzıka sabağının áhmiyeti

Shaxstń garmoniyalıq rawajlanıwında muzıka, hár jaqlama tásir etiwshı usılların payda etedi. Sonıń menen birge ósip kiyatırǵan jas áwladtıń ruwxıy estetikalıq rawajlanıwınıń jańa forma hám metodlarınń mexanizmlerin izertlew zárúrligin talap etedi.

Bul anıqlamadan kelip shıǵıp muzıka sabağında aldınǵı pedagogikalıq texnologiyalar sonday-aq, hár qıylı interbelsendi metodlar járdeminde oqıwshılarǵa bilim beriwdi jetilistiriwdiń kompleksli algoritmin islep shıǵıw máselesin aldımızǵa maqset etip qoydıq.

Qálegen muzıkalıq shıǵarmanıń tiykarın-nama quraydı. Bir dawıslıq muzıkalıq pikirdiń qáliplesiwine nama dep aytamız. Eger sóz háriplerden dúzilgen bolsa, nama seslerden dúziledi. Usı háriplerden hár qıylı sózler quralsa, sol sıyaqlı **do, re, mi, fa, sol, lya, si**, seslerinen hár qıylı namalar dóreledi. Ritm muzıkanıń xarakterin, hátteki janrın da belgilep beredi. Máselen muzıkalıq shıǵarmanıń ritmi arqalı valstı, tangonı, marshtı, h,t,b, janrların ayıra alamız.

Hár qıylı saz-ásbablarınń atqarıwında bir nama, hár qıylı bolıp esitiledi. Truba yamasa nay, gitara yamasa duwtar ásbablarında atqarılǵan birdey namanıń xakteri ózgeredi. Bir qosıqtı bir neshe qosıqshı atqarsa hár bir qosıqshı onıń dawısınan, hawazınan ajratıwǵa boladı. Demek hár bir ásbabtıń yamasa atqarıwshınıń jeke dawısın, hawazın tembr dep ataymız. Tembr ses ózine tán boladı. Dawıslar hár qıylı bálent, pás, ortasha boladı. Hesh kimge sır emes, hár qanday ilimdi iyelew ushın onıń tiykarın tereń iyelep alıw kerek.

Biziń pikirimizshe oqıwshılarǵa muzıkalıq bilimdi tereń, tásirli, sapalı etip túsindiriw ushın mazmunı boyınsha jaqın temalardı baylanıstırıp, sabaq barısında, kompleksli usılında oqıtıp barıw maqsetke muwapıq boladı.

Muzıka - bul tárbiyaǵa tikkeley tásir etiwshı qural bolıp qoymastan, jaslardıń házirgi dáwir progressiyalıq ideyaların estetikalıq qabıl etiwini tereńlestiredi.

Orta tálím mekteplerde muzıka oqıtıw sabaqlarınıń mazmunına ózgeshe kóz-qarasta bolıp, balanıń pánge, ulıwma kórkem-ónerge qızıǵıwshılıǵın payda etip, onı dóretiwshi shaxs etip tárbiyalaw hám onıń belsendi túrde bilim iyelewi ushın, hár qıylı metodlardı qollandıq. Házirgi waqıtta bilimlendiriw tarawında, ásirese joqarı oqıw orınlarında hár bir oqıtatuǵın dástúriy sabaqlardıń hámde sabaqlarda qollanǵan hár qıylı metodların islep shıǵıwdı talap etip qoymaqta. Sonday-aq, balaǵa bilimdi hár tárepleme jetkerip beriw, yaǵnıy dáwir talabı esaplanatuǵın informacion texnologiyaların eńgiziw probleması da óz aktualılıǵın belgilep turıptı.

Muzikalıq qábiletlerdi rawajlandırıw usılları.

Muzikalıq qábiletler bir bútin kórinisinde rawajlanıp atırǵan bolsada, soǵan qarmastan hár bir bólimdi izbe-izlikte qanday kelbetleniwi yamasa belgili bir muzikalıq shıǵarma mısasında kórip shıǵawımız múmkin.

I. Muzikalıq shıǵarmanı seziw hám ses bálentliligin esitiwdi rawajlandırıw izbe-izligi. Muzikalıq shıǵarmanı esitiw barısında registler túsiniǵiniń negizin ańlaw (mısal ushın “Bahar valsı” hám “Andijon polkası”)

II. Ritmikalıq sezimin rawajlandırıw izbe-izligi. Muzıkada metr bólimleri bir tegis tarqalıwın qayta tiklew hám tıńlaw (muzıka astında háreket qılıw, ápiwayı muzıka ásbablarında shertiw).

III. Muzikalıq forma, kelbetlik sezimin (pútinlik sezimi) rawajlandırıw izbe-izligi. Muzikalıq forma, kelbetlik sezimi bul jerde elementar muzikalıq dúzilisler haqqında muzıka esitiwdiń kompleks kórinisi názerde tutıladı hám jetkerip beriw qurallarınan bólimlerdi kompozicion bir bútinlikte qabıl qılınadı. Bunda balalar itibarın qosıqlardaǵı muzıka tilin elementlerge (bóleklerge) qaratıw zarúr; sonıń menen birge nota jazıwları arqalı balalar muzıka ásbablarında ápiwayı háreketlerdi qollaw usınıs etiledi.

Balalarda muzikalıq period, yaǵnıy dáwirdi basqıshlarǵa bóliw sezimin kúsheytiw, muzıka astında háreket qılıw, balalar muzıka ásbablarında shertiwdi usınıw, qosıq hám p’esalardı muzıka menen baqlaw mısal ushın ritmik toqtaw, yaki olardıń baslanıwın anıq buwınlar menen belgilew maqsetke muwapıq.

Tınlaw ushın p'esalardı oqıwshılardıń oqıtıwshı menen birgelikte atqarıwdaǵı anıqlıq ústinde is alıp barıwda tiykarǵı kulminaciya, muzıka hám qosıqtı seziwdi kúsheytiriw jumısların alıp barıw usınıs etiledi. Muzikalıq shıǵarmanı atqarǵanda hám tınlaganda olardı mazmunlıq anıqlıǵın rawajlandırıwda (qaytalaw-takırlaw, variaciyalaw, keskin parq qılıwshılıq) sezimin kúsheytiw jumısların alıp barıw.

Intonaciyanıń anıq mazmunın, onıń muzikalıq “bayanlawda” tutqan tiykarǵı ornı haqqındaǵı tásirlerin júzege shıǵarıw. Intonaciya haqqındaǵı sezimlerin, muzikalıq pikirdi bayanlaw (tanıw qosıq qatarlarına jazılǵan melodiyanı, variaciyalardı ápiwayı muzıka ásbablarda atqarıw mısasında) haqqındaǵı sanası, tuyǵıların kelbetlendiriw. Muzikalıq obraz, turmıslıq kórinislerin muzıka quralları arqalı sáwlelendiriw (mısılı xalıq namalarındaǵı házil, mısqıllaw). Muzikalıq shıǵarmalardıń mazmun júklemesi hám dúzilisi haqqındaǵı tásirleńiw sezimlerin júzege keltiriw.

- bir obrazdı kórsetiwshi (mısalı “Aqsúńgil” qosıǵı), bir muzikalıq pikirdi bayanlawshı bir bólimnen ibarat forma, túr;
- turli obrazlardı (toqtırıwshı hám qarama qarsı turıwshı) salıstırmalı qurallar kórinisindeǵı ápiwayı eki bólimli túr; ekinshi bólimniń mazmun jaǵının “is ne menen pittı” sorawına jawap berip, ústin turıwı (mısalı, B. Umidjanovtıń “Oqshomda” shıǵarması);
- ózgeriwsheńlik túri; temaniń ózgeritiriwshı usılı sıpatında; janr ózgeriwsheńligi (mısalı “Yallama yorım”, “Aq terekpe kók terek”). Bul usıllar temalardı jaqsıraq esitiwge yamasa salıstırıwǵa, shıǵarmanıń bas ideyasın túsiniwge hám seziniwge járdem beredi. Solay etip, joqarıda sóz etilgen muzikalıq qábiletlerdiń júzege keliw izbe-izligi tómendegi juwmaqtı shıǵarıwǵa tiykar bola aladı:
 - joqarıda kórsetilgen izbe-izlik anıq bir negizgi baylanıstıń júzege keliwine imkan jaratadı. Bul baylanıs muzıkanı atqarıwdıń májbúriy basqıshların saqlap qalıwǵa qaratılǵan tiykarǵı talaplardı támiynlep beredi.
 - bolajaq kásip iyeleriniń dóretiwshilik muzıka qábiletlerin júzege keltiredi.

-muzikalıq atqarıw waqtında zamanagóy komp'yuter, noutbuklerdi qollanıw imkaniyatın beredi. Bolajaq muzıka oqıtıwshılarınıń atqarıwshılıq qábiletlerin maksimal dárejede aktivlestiriw ushın, biz kórip shıǵıp atırǵan problema yaǵnıy mashqalanı ulıwma orta mektepke baǵdarlanǵan hám onıń menen baylanısta bolǵan halda kórip shıǵıwımız tiyis. Ulıwma orta mekteplerdegi muzıka sabaqları muzıkanı súyiwshi, pikirlewshi ideyalar tereńligin seziwshi, xalıq, zamanagóy hám klassik shıǵarmalardı eń jaqsı úlgilerdegi tásirleniwler, tuyǵılardı seziwshi tınlawshını tayarlawǵa qaratılǵan. Sonıń ushın oqıwshılardıń muzikalıq tárbiyasınıń tiykarǵı wazıypası olarda muzikalıq ańlawdı rawajlandırıw esaplanadı. Bazı bir waqıtları joqarı klass oqıwshıları atqarıwındaǵı qosıqtı tıńlaǵanda tayarlıq kórgen waqıtta, shıǵarma haqqında berilgen bir eki awız maǵlıwmatlar menen bir qatarda, oqıwshılardıń itibarın muzikalıq obrazdı tereń túsiniwge baǵdarlanǵan usıllardı qollanıw múmkin. Mısalı F. Nazarov muzikasına “Paxtaoy” qosıǵı (V-klass). onı tıńlawdan aldın oqıwshılardıǵa sorawlar yaki tapsırmalar beriw paydalı. Bunday mısallar shıǵarmanı pútinley onıń qásiyetleri menen, dıqqatlı tıńlawǵa járdem beredi, oqıwshılarda mustaqıl-ǵárezsiz oy júrgiziwine qızıǵıw oyatadı, ózinshe nama shıǵarıwǵa hám onı úyrenip shıǵıwǵa imkan jaratıladı.

Jáne bir basqısh- bul qosıqtı úyreniw. Bunıń wazıypası- tıńlanıp atırǵan shıǵarmaǵa mas shárayat jaratıwdan ibarat. Balalarda muzıka tıńlaw barısında olardıń kóz aldına keltiriw, sezimine juwap beriw, obrazlı pikirlew hám anıq pikir júrite alıwın tárbiyalaw zárúr. Qosıqtı úyretiw ushın usınıw-juwapkershilikli háreket esaplanadı. Bul jerdegi tiykarǵı talap- oqıwshılar úyreniw kerek bolǵan shıǵarmanı artistlerge tán, sezim-tuyǵıǵa bay, jetkerip beriwge erisiw bolıp esaplanadı. Atqarıw oqıwshılarda kórkem tásirler, shıǵarma variantlarınıń birewin kórsetkisi keliwi, bazı bir qosıqshınıń atqarıwına uqsatıwdı qálew sezimleri payda bolıwına járdem beriw kerek. Oqıwshılardıǵa taza qosıq usınıwdıń túrli jolları bar. Birinshisi- bul oqıwshılardıń ózi qosıqtı atqarıp beriw. Bul balalardı muzıkaǵa qızıqtırıwdıń eń nátiyjeli usılı.

Oqıwshı qosıqtı tınlawǵa dıqqat penen tayarlıq kóredi: qosıqtı yadlaydı, birinshi atqarıw ushın kupletlerdi tańlaydı, qosıqtıń muzıkalıq mazmunın túsindiriw jolların anıqlaydı. Bunnan tısqarı oqıwshı óz dawısınıń jaǵımlı shıǵıwına itibar beriwı zárúr.

Jańa shıǵarma menen tanıstırıwdıń basqa bir túri – bul jaqsı ayta alatuǵın oqıwshılardıń usı qosıqtı atqarıwı. Bunday shárayatta oqıtıwshı olardı aldın ala tayarlaydı. Kóp muǵallimler grammzapisten (solist yaki balalar xorı) paydalanadı. Bunday usıldı qollaw múmkin, lekin grammzapis muǵallım atqarıwında tınlansa maqsetke muwapıq boladı. Sonda balalar erkin-mustaqıl ráwishte anaw yamasa mınaw atqarıwdıń qásiyetlerin salıstırıw, olarǵa unañanın tańlawǵa, bir sóz benen aytqanda esitkenin tereń analizlep, talqılawǵa imkaniyat jaratıladı

1.2. Jańa insannıń kámalǵa keliwinde milliy muzıkanıń áhmiyeti

Házirgi dáwir talabı oqıwshıdan úlken dóretiwshilik izleniwlerdi talap etedi. Oqıwshılar radio-televideniye, internet h.t.b. turmıstaǵı zamanagóy apparaturalar arqalı dúnya muzıkaları menen tanısıw múmkinshiliklerine iye.

Házirgi waqıtta ulıwma bilimlendiriw mektep oqıtıwshıları, sonıń ishinde muzıka oqıtıwshıları oqıwshılar menen islesiw hám olardı jańa usıl, jollar menen oqıtıw, joqarı dárejede zárúr hám áhmiyetli ekenligin túsinedi. Sonıń ushında tájiriybeli oqıtıwshılardıń sabaqlarına kirip, olardan járdem hám másláhát sorap, ózinshe izleniwı kerek boladı. Óziniń oqıwshılarınıń dóretiwshilik ósiwine úlken dıqqat bólip, bir sabaǵın ekinshi sabaǵınan qızıqlı etip, bir-birine uqsamaǵan sabaqlardı alıp barıp, óziniń dóretiwshilik dárejesin kórsetip júrgen oqıtıwshılarda bar.

Mısalı: Sońǵı jıllar ishinde jańa usılda, sabaq ótiwde, baqlawlar nátiyjesinde ulıwma bilimlendiriw mekteplerinde oqıtıwshılar, ózleriniń oqıwshıların muzıkalıq tárbiyalawda yaǵnıy muzıkaǵa degen qızıǵıwshılıǵın arttırıp, úlken jetiskenliklerge erisip atır. oqıtıwshılardıń sabaqtı qalay ótip atırǵanlıǵın, jaqsı belgili, qızıqlı materiallardı tayarlawın, jumıs barısında hár qanday metodlar, usıllar boyınsha alıp barıp atırǵanların, oqıwshılardı ózlerine tarta biliwin, nátiyjede olardıń muzıka sabaǵına degen qızıǵıwshılıǵınıń artıp atırǵanlıǵın ámeliyat waqtında ustazımız, docent I.Jumaniyazovtan sezemiz. Mısalı: Qosıq sabaǵındaǵı tema túsindiriw, úyge tapsırmanı soraw, ótilgenlerdi bekkemlew, oqıwshılardıń pánge bolǵan qızıǵıwshılıǵın qalıplestiriw muzıkalıq shıǵarmalardı durıs túsiniw, onı bahalap, qádirlewge úyretiw, shınıǵıwlar ótkiziw hám xalıq qosıqlarındaǵı milliy ırǵaqtı durıs qabıllay biliwge tarbiyalaw qusaǵan ápiwayı kúndelikli jumısların jańalap, jańalıq endirip barıw kerek boladı eken. Máselen bekitilgen klasslarda taza tema túsindiriwdi, oqıwshılardıń ózlerine múmkinshilik berip, olardıń qızıǵıwshılıǵı nátiyjesinde talqılawlar ótkerip barıwımız kerek. Geyde oqıwshılardıń ózleri tańlaǵan teması baǵdarlamadan tısqarı bolıp qalǵan jaǵdaylarda, oqıtıwshı tuwrı jol tańlawı kerek boladı. Mısalı: Bir oqıwshını alıp qarasaq, Oqıwshı muzıka mádeniyatınıń

jańalıqları menen konkurs, festivallarǵa qızıǵıp sorawlar beriwi múmkin, yamasa taza namalarǵa, kino muzıkalarına kewil bóliwi múmkin. Muzıka sabaǵına oqıtıwshı óziniń kásibiniń mamanı, sazendelerdi mirát etip, olar oqıwshılarǵa saz ásbablarınıń kelip shıǵıwı hám qurılısı, sazlanıwı haqqında aytıp, jaqsı nama atqarıp taza temanı saz ásbabına baylanıstırıp kórsetiwi múmkin. Sebebi oqıwshılardıń oy-órisiniń ósiwinde dóretiwshilik izleniwleriniń rawajlanıwına kóbinese kórgizbeli qurallar járdem beredi.

Arnawlı muzıkalıq tayarlıqqa iye muǵallimler ǵana oqıtıw protsessinde oqıwshılarǵa muzıka tariyxı, muzıka sawatlıǵı, kompozitorlar hám atqarıwshılar haqqında maǵlıwmat berip, bilimlendiriw standartı jańa pedagogikalıq texnologiya usılında, talap dárejesindegi bilimlerde bere aladı.

Hár bir istiniń nátiyjeli bolıwı ushın onı durıs jobalastırıp, wazıypalardı durıs anıqlap alıw zárúr. Bunıń ushın aldın-ala temalardıń materialların toplap, soǵan kerekli kórgizbeli qurallardı tańlay biliw kerek. Balalarǵa úyretiwge tańlangan qosıqlardıń olardıń jas ózgesheliklerine dawıs diapozonlarına tuwrı keliwi tiyis. 1999-jılı may ayında shıqqan mámleketlik standartına muwapıq dúzilgen «Muzıka mádeniyatı» pániniń baǵdarlamasına tek úyretiletuǵın qosıqlar, tańlanatuǵın namalar muzıka sawatı hám muzıka ádebiyatı boyınsha temalar berilgen. Sol sebepli muzıka muǵallimi is jobaların dúzgende taza tema dep úyretiletuǵın qosıqtıń atamasın ǵana qoyatuǵın bolsa, al endi jańa baǵdarlamaǵa tiykarlangan halda muzıka muǵallimi qosıq úyretpesten aldın usı temalarǵa toqtap ótiwi shárt.

Bir qosıqtı yamasa tıńlawǵa usınılatuǵın shıǵarmanı jazılıw tariyxın, qosıqtıń xarakterin, mazmunın, dinamikalıq belgilerin, ózgesheliklerin oqıwshılarǵa tolıq túsindirip beriw kerek.

Oqıw-tárbiyalıq protsessti aldınǵı pedagogik texnologiyalar menen támiyinlew wazıypası hám tikkeley oqıtıwshıdan dóretiwshilik xızmetti, qala berse, izlep shıǵarıwǵa tiyisli bolǵan taraw bilimlerin talap etedi. Texnologiya bar eken, sol sebepli, onı tálim-tárbiyaǵa síndiriw shárt eken, bul protsess qay

jerde keshiwi múmkin degen sawal turıwı tábiyiy. Juwap anıq, pedagogik karxanada-pedagogik islep shıǵarıw protsessinde kelip shıǵadı.

Endilikte pedagogik atamalar quramına «texnologiya», «operatsiya», «islew qábileti», «texnik qadaǵalaw», «dopusk» (ólshem ózgesheligi) siyaqlı bir qatar túsiniqlerdi kirgiziw olardıń pedagogik anıqlamasın jaratıw hám tikkeley oqıtıw protsessinde qollaw kúndelikli zárúrlikke aylanıwı kerek. Zamanagoy oqıtıwshı xızmeti bolsa bilimlerdi jetkiziwshi ápiwayı metodist sıpatında emes, bálkim «Oqıtıwshı-texnolog» kóz qarasta bahalanıw kerek.

Texnologiya-bul shaxstı oqıtıw, tárbiyalaw hám rawajlandırıw nızamların ózinde qamtıǵan hám juwmaq nátiyjeni támiyinlewshi pedagogik xızmet bolıp esaplanadı. «Texnologiya» túsiniǵı regulyativ (tártipke salıp turıwshı) tásir etiw kúshine teoriyashıl alımlar hám oqıtıwshılardı jańasha pikirlewge, erkin dóretiwshilik penen shuǵıllanıwǵa úndeydi:

-texnik qurallardı jaratıw, olardan paydalanıw metodikasın ózlestiriw.

Texnologiya hám quramalı protsess sıpatında bir qatar oqıtıw basqıshlarınan, óz náwbetinde bul basqıshlardıń hár biri ózine tuwrı keliwshi ámeliyatlardan ibarat boladı.

Ámeliyat-oqıtıwshınıń klassta tema boyınsha oqıw usılların túsindiriw maqsetinde orınlaǵan islerinin jıynaǵı bolıp, oqıtıw protsessiniń bul basqıshında tamamlanǵan bólimdi quraydı. Eger oqıw nániniń hár bir teması bólek basqısh esaplanasa, usı tema boyınsha oqıw elementleriniń hár biri bólek ámeliyat sıpatında qaralıwı múmkin. Ámeliyat texnologiya tiykarın qurap, tálim maqsetin rejelestiriwde hám ámelge asırıwda itibarǵa alınatuǵın tiykarǵı únsurı esaplanadı. Ámeliyatlar birqatar usıllardan ibarat bolıp, olardıń hár biri

háreketlerge bólinedi. Basqasha qılıp aytqanda, qandayda bir nama tempin túsindiriw ushın oqıtıwshı nátiyjeli tálim qurallarınan, metodlarınan paydalanıw dawamında algoritmlik háreketke maqsetke tuwrı jaǵdayda anıq orınlaydı.

Muzika eń áyemgi zamanlardan beri xalqımız benen birge jasap kiyatırǵan kórkem óner janlarınıń biri bolıp, hár bir xalıqtıń ózine tán ózegeshelikleriniń qalıplesiwine turmıs saltın sáwlelendirip, ádep ikramlılıqqa

tárbiyalawshı qural. Xalqımızdıń ásirler dawamında toplaǵan milliy miyrasların biliw olardı xalqımızdıń sanasına sińirip keńnen en jaydırıw bugingi kúnde ayrıqsha orında tutadı. Qosıq- muzıkanıń tárbiyası jóninde aytatuǵın bolsaq. Muzıka estetikalıq tárbiyanıń birden-bir tiykari bolıp sanalıwına oyın, drama poeziya, oratorlıq óner siyaqlı áyyem zamanlardan alınǵan astronomiya, fizika, matematika, akustika pánleri qatarında, grek hám Oraylıq Aziya ilimpazlarınan Platon, Aristotel, Pifagor, Al-Xorezmiy, Ibn Sino, Beruniy hám Abduraxmon Jamiyler tárepinen joqarı bahalangán muzıka ilimi insanlarǵa lázzet hám zawıq baǵıshlaw menen birge, olardı miynetke, erlikke, azatlıq gúreslerine hám baxıtqa baǵdarlawında xalqımızdıń ruwxıy hám gózzallıq jaqların tárbiyalawǵa úlken áhmiyeti bar ekenligi haqqındaǵı maǵlıwmatlar tariyxımızǵa málim.

Usılarǵa baylanıslı sońǵı jılları gárezsizlikke erisiwimiz nátiyjesinde jańa «Bilimlendiriw haqqında»ǵı Nızam, «Kadrlar tayarlaw»dıń milliy baǵdarlaması, til hám ádebiyat kórkem-ónerimizdiń kontseptsiyalarına tiykarlana otırıp terminkom tárepinen xalqımızdıń milliylikke bolǵan sana-sezimin, oy-órisin rawajlandırıw maqsetinde turmısımızdıń miynet jemisleri salt-dástúrleri tariyxıy ózgerisler, ilim, mádeniyat hám kórkem-óner tarawları boyınsha jańa sózler hám túsinipler izlew milliy muzıka mádeniyatındaǵı jetiskenliklerdi sabaq barısında úyreniw úlken tabıslardıń biri bolıp qaralmaqta. Sonıń menen birge házirgi kúnde bolıp atırǵan ózgeris hám qubılıslardıń qosıq-muzıka sabaqlarına, muzıka ilimine hám muzıka kórkem-ónerine de tikkeley qatnasta bolıwı ayqın sezilmekte.

1.3. Mektep oqıwshıları sanasınıń rawajlanıwında muzıka pániniń ornı

Muzıka muǵallimniń tayarlanıwdaǵı hám sabaqtı ótiwdegi sheberligi bul quramalı jumıs, biraq onı iyelew, hár bir oylanıp isleytuǵın muǵallım ushın zárúr. Ózbekistan óziniń Ğárezsizligine erisken dáwir ishinde siyasıy hám ekonomikalıq jaqtan ğana emes, al ilimdi, bilimlendirowdi, mádeniyattı, kórkem ónerdi rawajlandırıwda, adamlardıń jańa zamanǵa sáykes milliy sananı hám kóz qarastı qalıplestiriwdi sezerlik dárejede alǵa ilgerlewge erisildi. Bul wazıypalardı orınlawda mekteptiń roli hám ornı ayrıqsha. Mekteptiń aldına qoyılǵan wazıypanı orınlawda muǵallım baslı tulǵa esaplanadı.

Mekteptegi balalardı oqıtıw hám tárbiyalaw isi sabaq formasında ámelge asırıladı. Sabaq degenimiz ne:

Muǵallimniń keste tiykarında belgili waqıt dawamında oqıwshılar menen alıp baratıwın oqıtıw hám tarbiyalaw protsessine aytamız.

Balalardı oqıtıw bilim beriw hám tárbiyalaw oǵada qıyın, uzaq dawam etetuǵın hám juwapkerli wazıypa esaplanadı. Sonlıqtan hár bir muǵallımnen kúndelikli sabaqlarǵa puqta tayarlıq, óz ústinde tınbay isleniwdi talap etedi.

«Haqıyqqıy muǵallım bolıw ushın»- dep jazǵan edi danalarımız, tek muǵallım bolıwǵa umtılıw jetkiliksiz, al muǵallım bolıp tuwılıw kerek. Olay bolsa muǵallimniń jumısınıń tabıslı bolıwı onıń pedagogikalıq qábiletine baylanıslı, sol qábiletlerdiń biri kommunikativlik qábilet. Til taba biliwshilik perspektivlik qábiletlikti rawajlandırıwǵa járdem beredi. Eger muǵallım oqıwshılardıń ishki jaǵdayın durıs baqlay almasa maqsetke qaratılǵan qarar qabil ete almaydı.

Balalar tárbiyasında muǵallimniń atqaratıwın xızmeti ayrıqsha. Sotsiallıq psixologiya teoriyasın hám pedagogikalıq qatnıs jasaw tájriybesin úyreniw tiykarında kommunikativlik tásir jasawdıń eki tiykarǵı usılın ajralıp shıǵarıwǵa boladı, yaǵnıy sóz benen tásir etiw, isendiriw hám boysındırıw. Pedagogtıń hár qanday tásir etiwı, tárbiyalanıwshılardıń oy-pikiriń, órisiniń, seziminiń rawajlanıwına tiykarlangan. Ósip baratırǵan adam ortalıq, tábiyat penen barlıq waqıtta qatnasta boladı. Usı qatnas nátiyjesinde onda isenim payda boladı,

yaǵnıy bilim, kóz qaraslar, hám qarım-qatnas sistemaları, minez-qulıq norması qáliplesedi.

Isenim shın hám (jeke adamdı) jalǵan bolıp keledi. Shın isenimler real Haqıyqatlıq penen tura keledi hám jeke adamdı jámiyetlik bahalı etedi, óziniń shın isenimliklerin qorǵay otırıp adam ólimge de tayar turadı. Jalǵan isenim bul adamdı qáte, zıyanlı qılıq-qılwalarǵa baslaydı. Jalǵan isenim unamsız jaman, kerı kóz-qaraslarda hám óziniń hám basqalardıń turmısta toplaǵan hár-qıylı kerı tájriybeleri tiykarında payda boladı. Bizler mektepte usınday jalǵan isenimdegi balalardı kóplep ushıratamız. Bizler olardı bile alamız ba ?

Demek aldımızda turǵan hár bir insandı, hár bir millet wákilin mámleketimiz rawajlanıwı jolında ózindegi hámme bilim hám uqıplıqların Watan ushın óziniń janın beriwge tayar turǵan insanlar ǵana ózbektandı dúnyadaǵı eń aldınǵı mámleketler qatarına qosıwı múmkin. Sonlıqtan jaslarımızdı tárbiyalawda birinshi gezekte shıǵıs ulamalarınıń, ata-babalarımızdıń bizge qaldırıp ketken miyrasların úyreniwimiz lazım.

Hár bir adamnıń xalıqtıń hám milletniń ózine say arızıw- ármanları hám ruwxıy sezimleri boladı. Ózbekistan Respublikası ǵárezsizlikke eriskennen keyin pútkil tariyxıy rawajlanıw dáwirin, xalqımız tárepinen dóretilgen hámde ata-babalarımız jaratıp ketken aldınǵı oy-pikirlerdi, milliy qádiriyatlardı, sonday-aq házirgi rawajlangan mámleketler qádiriyatların tereń úyrenip óziniń milliy mádeniyatın keńnen rawajlandırmaqta.

Qádiriyat-dep jámiyet ushın áhmiyetli bolǵan, millet, elat hám sotsiallıq toparlardıń mápleri hám maqsetleri jolında xızmet qılatuǵın erkinlik, sotsiallıq ádalatlıq, teńlik. haqıyqatlıq, aǵartıwshılıq, gózzallıq, hadallıq, óz burshına sadıqlıq sıyaqlı pazıyletlerdiń jiyindısına ayıladı. Qádiriyat sotsiallıq-tariyxıy qubılıs bolsa da onıń áhmiyeti hám mazmunı jámiyet aǵzalarınıń oǵan bolǵan qatnası tiykarında belgilenedi.

Búgingi kúnde jaslardı ǵárezsizlik ruwxında tárbiyalawda milliy hám ulıwma insanıyılıq qádiriyatlardan paydalanıw tálim-tárbiya nátiyjeliligin

asırıw menen birge jámiyetimizdi ekonomikalıq, sotsiallıq, siyasiy dárejesin kóteriwge de xızmet qıladı.

Ózbekistan xalqınıń milliy úrp-ádetleri, turmıs tárizin tereń úyrenip, hádislerde keltirilgen hikmetli sózlerdi házirgi aldınıǵı mádeniyat dúrdanaları menen bayıta otırıp, durıs tárbiyaǵa tán ulıwma insanıylıq pazıyletlerdi altıǵa bóledi:

1. Insannıń ulıwma pazıyletleri: jaǵımlılıq, gózallıq, kórkemlilik. Kórkem adam tek kiyimi menen emes, sózi, ádebi menen de itibardıózine tartadı. Kewli ashıqlıq, kemtarınlıq, ózgelerdiń húrmetin ornına qoyıw, sózge sheshenlik, az sóylep kóp isleytuǵın úlken tájiriyebeni iyelew, beyimlilik, zıyalı, sawatlı, tábiyiylik.

2. Aqılıy qásiyetleri- adamgershilikli, qanaatshıl, jankúyer, miyrimli, itibarlı, mulayım, ádep-ikramlı, keshirimli, úlkenlerge húrmet kórsetiw, sabırlı, óziniń jeke mápin ulıwma mápke boysındırıw.

3. Isbilermenlik, issheńlik qásiyetleri- quntlılıq, intalılıq, juwapkershilikli, hadallıq, páklik, joqarı bilimlilik, shaqqanlıq, tártiplilik, alǵa ilgerilewshilik, shıdamlılıq, óz is rejesine iye bolıwı, tejep is júritiwi, saqıylıq.

4. Insannıń bilimdanlıq qásiyetleri- ziyrekligi, qatıqulaqlıǵı, tereń pikir júritiwi, tiykarlanıwshı, boljawshılıǵı, dóretiwshiligi anıq-ráwshan kórsete alıwshılıǵı, kritikalaushı, qızıǵıwshılıǵı. dıqqatlılıǵı, tereń bilimliliǵı, házir juwaplılıǵı.

5. Erk qásiyetleri-shaqqanlıǵı. epsilligi, kóterińki ruwx, intizamlıǵı.

6. Sezim qásiyetleri- shadıqurram, házilkeshe, isengish, kek saqlamaytuǵın, uyalshaq, tartınshaq, dıyanatlı, kishipeyillilik, iybelilik, azadalıq, názik tábiyatlılıq.

Usı joqarıda atap ótilgen jeke qásiyetlerdi hár bir muǵallım oqıwshılar menen qarım-qatnas jasaw payıtında olarda qalıplestirip hám rawajlandırıp barsa oqıw tárbiya jumıslarınıń jaqsı jolǵa qoyılǵanlıǵınan dárek beredi. Barlıq mámleketlerde de usınday jaqsı qásiyetlerdi óz xalqınıń boyına sińdirip barıwǵa háreket qıladı. Tárbiyanıń ulıwma maqseti pedagogikalıq protsesste

jeke maqsetke-ulıwma insanıylıq pazıyletlerdi qálıplestiriwge qaratıladı Hár bir qosıqtı talqılap, onıń muzıkalıq mazmunın biliw úlken áhmiyetke iye. Qosıqtı aytıw aldın –ala jobalastırıladı. Qosıqtı atqarıp bolgannan keyin, muǵállim sabaqta qosıq haqqında gúrriń ótkeredi, onıń mazmunın balalarǵa kiris sózinde qızıqlı etip aytıp beredi.

II-BAP

Kásip tańlawda muzıka pániniń áhmiyeti

2.1. Mektep oqıwshıların muzıka sabaǵında qosıqlar arqalı kásipke baǵdarlaw Muzıka haqqındaǵı bilimler muzıka tálimi hám tárbiyasında tiykarǵı shárti bolıp esaplanadı. Insaniyat jaratqan muzıkaǵa baylanıslı Nızam qaǵıydalar, usıllar, ırǵaqlar ulıwmalasqan muzıkalıq tájiriybeler tárizinde óz kelbetin tapqan. Olardı ózlestiriw muzıka ámeliyati jolında bilim hám kónlikpeler hasıl etiw demekdur. Sabaq barısında oqıw materialın balalardıń bilim hám tájiriybesine (mas) sáykesligi, balalar dawısınıń rawajlanıw qaǵıydaların esapqa alıw, nota sawatın durıs úyretiw. Muzıkalıq shıǵarmalardı (qosıqlardı) balalardıń oylaw qábiyetine sáykes talqılaw h.t.b.lar sabaqtıń ilimiy printsiplerine kiredi. Ilimiylikti sistemalıqsız támiyinlewdiń ózi qıyın. Sabaqtıń barlıq oqıw elementleri hám keyingi sabaqtıń óz-ara mazmunlı baylanısı sistemalıqtı shólkemlestiredi. Qosıq aytıw hám tıńlaw ushın shıǵarmalardı (namalardı) balalardıń bilim dárejesine sáykes (halda) tańlaw hám olardı ápiwayıdan-quramalılıqqa, belgiliden-belgisizge qarap ózlestiriw printsipleri tiykarında tártipke salıw, sistemalılıq túsiniǵin beredi.

Sabaqtıń hár bir elementi, óz nábwetinde hár bir sabaq aldınǵı sabaqtıń negizgi dawamı bolıp, pedagogikalıq maqsetlerdi tolıq ámelge asırıw bolsa, bul izbe-izlik degen túsinikti keltirip shıǵarıwı tiyis. Sabaqtaǵı basqa pánler menen óz-ara baylanıs, mısalı ádebiyat, tariyx, súwret, kino, teatr, turmıstan dáliller bolsa, usı printsipler tiykarında sabaqtıń ónimli ótiwin támiyinleydi.

Sabaqta oqıwshılardıń ańlı ráwishte sezgirligi hám belsendiligi.

Bul printsiip didaktikanıń jetekshi maqsetleriniń biri. Sebebi bilimdi ózlestiriw oqıwshınıń aqıl, oy-órisiniń sıpatı bolǵan biliw protsessine baylanıslı boladı. Balalardıń muzıka bilimine qızıǵıwı onıń muzıka mádeniyatı nızamlarına bolǵan dıqqatı menen ólshenedi. Muzıkanıń túrli kelbeti, ózgeshelikleri, ondaǵı tárbiya quralına aylanıwı kerek. Sonıń ushın qızıqlı muzıka sabaqları kewil kóteriwi, quwantatuǵın shınıǵıwlarǵa, qosıqtıń sózleri, naması, kompozitor ómirine baylanıslı sánelerdi qurǵaq yadlawdan ibarat bolıp qalmastan, ol balalarda túrli

sezim tuyǵıları, oy-pikirlerin, qiyalında estetikalıq sezim tuyǵılar oyatıp, payda bolǵan qandayda obrazlar hám jeke túsiniǵi haqqında oylap, pikirlewge iytermelewı kerek.

Muzıka qábileti adamnıń ómir tájiriyesin bayıtadı. Real barlıqtı kórkem sulıwlıq jaǵınan sezip, biliw qábiletin ósiredi. Pikirlew qásiyetin rawajlandıradı. Biraq bul tájiriyelerdiń toplanıwı bala oy-pikiriniń uzaq rawajlanıw protsessin talap etedi. Sebebi kishkene p'esa, Oyin qosıqların esitip úyrengen bala iri simfonik shıǵarmalardı qabıl ete almaydı. Demek, balanıń muzıka qábileti bul dárejege jetiw ushın oǵan kerek bolǵan bilim, tájiriye hám kónlikpelerdi jeńil ráwishte ózlestiriw kerek. Bunıń ushın muzıka tárbiyasına sistemalıq hám izbe-izlik printsipin qollaǵan halda, oqıwshı tárepinen anıq, ańlı bolıp ózlestiriwdi, biliw protsessiniń belsendiligin keltirip shıǵarıw kerek boladı. Belgili bir muzıka shıǵarmasın aytıp yamasa tıńlap ózlestiriw hám onnan estetik zawıqlanıw ruwhıy bayıw ushın bul shıǵarmanı qabıl etiwge balanıń itibarın qarata biliw hám qızıǵıwshılıǵın oyata biliw shárt. Bunda saz-ásbabları bizge járdem beredi.

Kórkem ádebiyat shıǵarmaların, súwret, skulptura shıǵarmaların hám tábiyat ǵózzallıǵı yamasa muzey eksponatların adam ıqtıyarlı ráwishte óziniń kórkem mútájligine say qabıllaydı, tamasha etedi, zawıqlanadı, pikirleydi. Biraq muzıka bunday, imkaniyattan basqasha, muzıka tıńlawshısında, atqarıwshısı da, kompozitor tempine barabar sazlanıwı, birgelki qosılıp dóretiwshi bolıwı shárt. Bolmasa jańlap turǵan muzıka hám tıńlawshı ortasında úzilis payda bolıp qabıllaw protsessi buzıladı.

Áne, sonıń ushın da muzıka sabaqlarında ásirese, ańlı sezim hám belsendilik júdá áhmiyetke iye. Ápiwayıdan-quramalılıqqa hám belgili anıqlıqtan belgisizge ótiw printsipi tiykarında balalardıń ańlı pikirde muzıka qábiletindegi belsendilikti rawajlandırıw jolı menen ǵana olardıń muzıka mádeniyatın rawajlandırıw múmkin. Sabaqta muzıka materialın ańlı ráwishte ózlestiriwde ilimiylik úlken rol oynaydı. Sebebi ol muzıka shıǵarmalarınıń teoriyalıq tiykarların, bayanlap túsindiriw quralların hám orınlaw (atqarıw) usılların bilip alıwǵa tiykar bolıp esaplanadı.

Muzıkanı ańlap qabıl etiw hám biliw óz nábwetinde shıǵarmanıń kórkem maǵızın hám mazmunı, kólemi jaǵınan este anıq saqlanıp qalıwın támiyinleydi. Sonıń ushın dıqqat, qızıǵıw hám sezim menen úyrenilgen qosıq naması hám sózi este bir ómir saqlanıp qaladı.

Oqıwshılardıń sabaqta ańlı oy-sezimin hám belsendiligin á sirese vokal-xor bilim tájiriybeleriniń toplanıwı menen arttırıp baramız. onıń ushın muǵallimniń túsindiriw usılları maqsetke muwapıq, anıq hám ráwshanlıǵı, balalardıń sóz baylıǵı menen teń keliwi vokal shınıǵıwları hám qosıqlar bolsa olardıń dawısı hám aytıw tájiriybelerine tuwrı keliwi shárt. Notalardı úyreniwde bolsa, ańlı sezim hám belsendilik, muzıkanı ámeliy hám teoriyalıq jaqtan durıs biliw hám ózlestiriwdi ańsatlastıradı.

Jaslardı ruwxıy ádeplilikke jetelewshi tálim-tárbiyalıq elementler sóz hám saz ırǵaqlarınıń sintezinde professional tárizinde berilgeni, olardı durıs qabıllaw, tuwrı baha beriwge úyretiw, jaslar qálbinde belgili bir kásipke bolǵan qızıǵıwshılıq elementleriniń qalıplesiwine xızmet qıladı. Sonıń ushın da tálim hám tárbiya oshaǵı bolǵan ulıwma bilim beretuǵın mekteplerde, orta arnawlı kásip-óner kolledji, joqarǵı oqıw orınlarında, óspirim oqıwshılardıń, talabalardıń óz kásibiniń mamanı bolıp tárbiyalanıwına ayrıqsha itibar beriliwi, baslı wazıypalardıń biri bolıp qala beredi.

Pedagogikanıń teoriiyası, bul – ilim, bilim barısı menen, jónelis baǵdarı menen, didaktika menen túsindiriletuǵın bolsa, teoriyadan ámeliyatqa ótiw, (yaǵnıy ámeliyat-bul tikkeley insan, bala) menen shuǵıllanadı.

Insan (*hamasapins*) - bul aqıllı janzat. Tek insan ǵana dúnyada bilimi menen ólshenedi. Adamnıń qansha bilimi kóp bolsa, insanıylıǵı sonsha arta beredi. Sonıń ushın bala, aldaǵı waqıtları turmısta qollanıwı ushın bilim iyelewi tiyis. Al bilimdi sanalı, ańlı ráwishte sezip, boyına sińdirip alıwı ushın kónlikpe, yaǵnıy ámeliyat kerek boladı. Muzıkalıq tálimde bala úyrenilip atırǵan muzıkalıq shıǵarmanıń teoriyalıq bilimin ámeliyatta bir kórsetkennen orınlay almaydı, sebebi onda kónlikpe joq. Demek alınǵan bilim kónlikpege, kónlikpe tájiriybege, tájiriybe bolsa sheberlikke qaray ósip bara beredi. Bul óz gezeginde

insanniń kúndelikli turmıs tárizine aylanadı, yaǵnıy insanniń kásiplik sheberligi qáliplesedi degen sóz!

Hár túrli bilimler jıynaǵı, -insanniń sociallıq negizin quraydı, al pedagogıkanıq maqseti, onı kúsheytiw hám rawajlandırıw bolıp esaplanadı. İnsanniń sociallıq negizi bolsa, tómendegilerden nár alıp, bayıp bara beredi:

1-Shańaraq (xojalıq jumısları).

2-Mektepkeshkekemgi tárbiya.

3-Orta mektep.

4-Kolledj.

5-Joqarı oqıw ornı.

6-Social ortalıq.

7-Ǵalaba xalıqlıq xabarlandırıw quralları.

Sonıń ishinde bilimlendiriw hám tárbiya menen rásmiy shuǵıllanatuǵın, yuridikalıq hújjetleri bar, mámleket tárepinen tastıyıqlanǵan tálim-tárbiya orınları.

Bular:

1-Bala-baqsha.

2-Mektep.

3-Kolledj.

4-Joqarı oqıw ornı.

Bul orınlarda mámleket tárepinen belgilengen standart tiykarında bala tálim hám tárbiya aladı. Al, eń dáslepki tárbiyanı bolsa, bala ózi tuwılıp ósken shańaraqta, shańaraq aǵzaları menen, óz-ara múnásibetleri arqalı aladı. Balanıń keleshekte shaxs sıpatında er jetiwinde, qanday shańaraqta tárbiyalanǵanlıǵı, óziniń ata-anası menen óz-ara múnásibetleriniń qanday jaǵdayda ótkenligi úlken áhmiyetke iye. Bul temanıń uzaq ótmishke iye ekenligin derlik barlıq milletler xalıq awız eki tvorchestvosı úlgileri mısasında kóriwimiz múmkin. Mıń-mıńlaǵan jıllıq tariyxqa iye bolǵan xalqımızdıń dástanları («Alpamıs», «Edige», «Qırıq-qız», «Góruǵlı», «Sháriyar») sonday-aq shıǵıs xalıqları ushın úlken tiykar bolǵan hind xalıq dástanları «Maxabxarat», «Ramayana» sıyaqlı

dástanlarda bul másele jarqın sáwlelengen. Hár bir xalıqtıń tariyxı, sol xalıqtan jetilip shıqqan, ullı danaları, márt qaharmanları, pıdayı insanlardıń ólmes danalıq sózleri hám kóz-qarasları tiykarında jaratıladı.

Bul óz náwbetinde eń aldı menen salamat násildi tek ǵana deni saw, quwatlı etip qoymastan, ruwxı, oy-pikiri taza, iymanlı, bilimli márt áwladtı er jettirip tárbiyalawda baylanıstırıwshı kópir jolın atqaradı. Sonlıqtan da muzıkalıq namalardıń negizin hám sırların taza niyetli, pák kewilli insan ǵana keń túsine aladı.

Fol`klorlıq ruwxıy miyraslarımız (dástan, terme-tolǵawlar, qosıqlar) bolsa, xalıq qaharmanlarınıń ádeplilik úlgisi sıpatında kórsetilgen.

Tárbiyalanǵan shaxs - bul ózligin ańlaǵan insan. Al, ózligin ańlaw, barlıq insanıy pazıyletlerdiń eń dáslepki tiykarı bolıp esaplanadı. Sebebi, aqıl, huqıqıy bilimler sıyaqlı kóplegen bir tárbiya túrin júzege keltiriw, álbette adamnıń joqarǵı nerv sisteması bolǵan ańı (sanalı oyı), sezimi menen baylanıslı. Ózligin ańlaǵan insan eldi, Watandı ańlaydı, súyispenshilik, insanıyılıq sıyaqlı ruwxıy minezlilik pazıyletlerdiń iyesi boladı. Ol óz pikirine iye bolıp, órlewge, rawajlanıwǵa umtıladı. Bul jerde bizge ótmishti hám házirgi dáwirde baylanıstırıwshı tárbiya quralı sıpatında milliy muzıka járdemge keledi. Muzıkanı ańlı ráwishte qabıllawdıń psixologiyalıq hám pedagogikalıq tiykarlarına súyensek, onda bala minezindegi ádepliliktiń qalıplesiwinde «Muzıka» pániniń áhmiyeti oǵada ullı. Muzıkalıq shıǵarma tıńlawshınıń qálbinde kúshli hám ájayıp jaǵımlı sezim oyatadı, emotcional sezimine tásir etedi hám usınday jol menen oqıwshınıń ruwxıy dúnyasın bayıtadı. Muzıka arqalı turmıstıń hámme tarawları eleslep kórinedi hám real barlıqtı biliwdiń ayırıqsha túri sıpatında sociallıq múnásebetlerdi sáwlelendiredi, adamlardıń xarakterin, olardıń ishki dúnyasın, oy-tuyǵıların ashıp beredi. Ol óz gezeginde mektepte muzıka sabaqlarında úyrenilip atırǵan muzıka shıǵarmasınıń tásirine baylanıslı. Muzıkanıń ózine tán tásir etiwshi qásiyetleri arqalı sırtqı dúnyanıń hár qıylı kórinisleri balanıń sub`ektiv halatı, oy-sezimleri sıpatında talqılanadı. Áne usı ádeplilik sezimleriniń mazmunı minezdiń qalıplesiwine jol ashıp beredi.

Muzikalıq shıǵarmanıń mánsi hám mazmunınan balanıń lázzetleniwı júdá quramalı qubılıs bolıp, onıń mazmunı oqıwshı ańında qayta islep shıǵarılıwı, qabil etiliwi kerek. Bunda jas óspirimniń pútkil ómir tájiriybesi, júzege kelgen minez-qulqı, talpınıs xáreketi, kóz-qaraslar, átıraptaǵı adamlar menen júzege kelgen múnásibetleriniń xarakteri kibi qubılıslar tıńlap atırǵan muzıka shıǵarmasın ózlestiriwde, namanı bahalawı, mineziniń qáliplesiwine tásir etedi.

Bul sezimler bala minezindegi potencial imkaniyatlardıń ósiwine, psixologiyalıq rawajlanıwına belsene tásir etiwı menen onıń qálbinde júzege kelgen dáslepki sezimler, eń ápiwayı sezimler tiykarında áste-aqırınlıq menen joqarı sociallıq tuyǵıları júzege keledi. Yaǵnıy,

1-Qabıllaw.

2-Kóz aldına keltirip oylaw.

3-Bilimleri tiykarında reallıq nátiyjeler júzege keledi. Sonıń tiykarında ómirge kóz-qaras, xarakter kibi insanniń tiykarǵı pazıyletleri qurala beredi. Namanı qabıllaw, bul hámıyshe sezim tuyǵılardan baslanadı. Eń dáslep sezim oyanıwdan baslanıp, sońınnan pikir júzege keledi, bul sezim-tuyǵılar, pikirler, sistemalı maqsetke muwapıq tárizde durıs baǵdar berilse, biz joqarıdaǵı aytıp ótken muzıkanı tıńlawdıń psixologiyalıq hám pedagogikalıq tiykarı bolǵan kásipke baǵdarlawdıń nátiyjesi kelip shıǵadı. Muzikalıq tálim hám tárbiya arqalı insandı ruwxıy ádeplilikke tárbiyalaw barısında, olarda ózin tuta biliw, basıqlıq usaǵan xarakteri, erki, óz kelbetin tabadı. Al balanıń xarakteri bolsa, tiykarınan dóretiwshilik jumıslarda júzege keledi.

Sol kóz-qarastan oqıwshılardıń tiykarǵı dóretiwshilik jumısı oqıw, teoriyalıq bilimlerin ámeliyatta qollanıw bolıp tabıladı. Sebebi, ruwxıy qádiriyatlarımız insan qálbine gózzallıq nálshesin egip, jaman illetlerden asıraydı. Insandı ruwxıy páklikke shaqıradı, bilim sheńberin keńeytedi, hár bir qádemın oylap basıwǵa, jeti ólshep bir kesiwge úyretedi, ulıwmalastırıp aytqanda milliy maqtanısh sezimlerin payda etedi.

Qaraqalpaq jırawları júdá erte zamannan kiyatırǵan xalıqtıń kórkem ónerin atqarıwshılar, dóretiwshiler, alıp júriwshiler, saqlawshılar. Olar qarapayım

xalıqtan shıqqan talantlı adamlar. Hár bir jıraw menen baqsı xalıq qosıqların, dástanların sheber ayta biletuǵın, Qobızda, duwtarda xalıq namaların ustalıq penen sherte biletuǵın qara sózdi kórkem dikciyada sóyley alatuǵın, adamlar menen mámilesinde yumorga bay qásiyetlerge iye.

Bul qaraqalpaq jıraw-baqsılarınıń hámmesine derlik xarakterli spetsifikalıq ózgesheliklerden esaplanadı.

Sonıń menen birge jıraw-baqsılardıń eń talantlılarınan qosıq shıǵarıw menen nama dóretiw uqıplarınıń da, yaǵnıy shayırlıq hám kompozitorlıq qásiyetlerdiń de bolatuǵının aytıw kerek. Bul qubılıstıń eń ayqın mısalları retinde Qurbanbay jıraw, Qiyas jıraw, Japaq baqsı, taǵı basqa baqsılardı kórsetiwge boladı. Bunda mınanday bir jaǵdaydı esapqa alıw kerek, qosıq shıǵarmasa da xalıq namasın jan berip shertetuǵın baqsı-jırawlar kóplep boladı, bular óz aldına atqarıw stiline, manerasına iye bolǵanlıqtan olar belgili bir «original» ǵa jatadı. Bunı ápiwayı xalıq tilinde «Eshan baqsı jolı», «Qiyastıń jolı», «Esemurattıń jolı» dep túsindiredi. Bul jollar shın mánisinde ayrıqsha bir stil`lik ózgesheliklerdi qurap turadı. Bir qansha uqsas stil`lerdi óziniń ishine alǵan, atqarıw manerası boyınsha bir-birine jaqın turatuǵın jıraw-baqsılardı ustazlıq shákirtlik jaǵınan janlı baylanısına qaray, túpki eń ataqlılarınıń atı menen mekteplerge shártli túrde bóliwge boladı. Mısalı, Nurabılla jıraw mektebi.

Barlıq qaraqalpaq jırawlarınıń epikalıq repertuarında «Alpamıs», «Qoblan», «Máspatsha», «Shár`yar», «Qırıq qız» taǵı basqa dástanlar menen tek ǵana Qobızda atqarılatuǵın namalar menen termeler, tolgawlar bolǵan. Qurbanbay hám Qiyas jırawlar repertuarında jańa dástanlar bar hám burınǵı tradiciyalıq dástanlardı úlken individuallıq ayrıqshalıqlar menen jırlanadı. Bul dástan janrınıń payda bolıwı hám qalıplesiwinde jıraw-baqsılardıń dóretiwshilik isin kórsetip turadı. Bul protsess burınnan fol`klorlıq tvorchestvoda orın alǵan bolıwı kerek. Jeke jıraw hám basqa dóretken dóretpelerdiń barlıǵı emes, al eń hasılı, eń xalıqlıq hám kórkemlik jaǵınan sheber qurılǵanları traditsiyalıq shın mánisinde pútkil xalıqqa tanılǵan súyip tıńlanatuǵın ulıwma xalıqlıq dóretpе dárejesine kóterilgen. Noǵaylı dáwirinde onnan hám soń payda bolǵan qalıplesken

dástanlardıń dóretiliwinde sózsiz Soppaslı Sıpıra jırawdıń sońın ala Jiyen, Shankót, Aytuwar, Jiemurat, Turımbet, Dúysenbay, Paleke, Nurabılla, jırawlardıń roli ayrıqsha bolǵan.

Hár bir jıraw óz sózine, óziniń individuallıq atqarıw sheberligine iye. 1902-jılı Jiyemurat jıraw, 1940-jılı Ógiz jıraw, 1958-jılı Qiyas jıraw, 1960-jılı Esemurat jıraw tárepinen jazılıp kitap etip basıp shıǵarılgan.

Haqıyqatında da jırawlar dóretywshiliginde kórkem ónerdiń kóp túrińiń koncentratsiyası bar ekenligi óz-ózinen túsiniikli. Birinshiden, jıraw-baqısılıqta qosıq aytıwshılıqtıń ásirese xalıq qosıqların aytıwdıń orın alıwı-vokallıq iskusstvoda bar. Bunda qaraqalpaq xalıq qosıqlarınıń Qobızda, duwtarda aytılatuǵın bir neshe dúrkini, mazmunı, teması, aytıw manerasına qaray bólinetuǵın qosıqlar, shayırdıń qosıqları, termeler, tolǵawlar taǵı basqalar bar. Usı jaǵınan qaraqalpaq xalıq qosıqların sheber atqarıwdıń, shetine jetkizip orınlawdıń klassikalıq úlgiler basqa jırawlar tárepinen jetilistirilgen.

Ekinshiden, jıraw-baqısılar qaraqalpaq xalqınıń duwtarda, Qobızda, shertiletuǵın barlıq milliy namalarınıń iyesi. Bul eki áspapta tolıp atırǵan xalıq sazları, namaları shertilgen. Sonlıqtan qaraqalpaq muzıkası haqqında sóz baslaǵanda olardı Qobız benen Duwtardan, olardıń atqarıwshıları Jıraw menen Baqsıdan ayırıp qarawǵa bolmaydı. Qaraqalpaq xalıq muzıkasınıń tiykarǵı baylıǵı onıń jıraw-baqısılarında saqlanǵan. Sonıń ushın qaraqalpaq xalıq muzıkasınıń tamırları menen dáreklerin, milliy boyawları menen ózgesheliklerin baqsı-jırawlardan tabamız.

Úshinshiden baqsı-jırawlardıń tvorchestvosında vokallıq hám muzikalıq kórkem-ónerdiń túrinen basqa poeziya janrınıń úlgileri kórkem sóz iskusstvosı orın alǵan.

Poeziya qaraqalpaq kórkem sóz iskusstvosında eń eski janrlardan bolıp, onıń ritmikalıq, rifmikalıq, ulıwma poetikalıq strukturası atam zamannan baqsı-jırawlar atqarǵan xalıq qosıqlarında, xalıq dástanlarında qalıplesken.

Házirgi poeziyasınıń tiykarǵı dereklerin uyqas, kuplet, ulıwma buwın birligi, súwretlew usılı, muzikalıq, obrazlılıq, taǵı basqa qosıqqa xarakterli

bolğan barlıq qásiyetler xalıq qosıqlarınıń bay túrlerinde, dástan poeziyasında kóriwge boladı. Sonlıqtan baqsı-jırawlar biziń áyyem zamannan kiyatırğan poeziyamızdıń dóretiwshisi hám atqarıwshısı sıpatında onıń saǵasında turadı.

Tórtinshiden, baqsı-jırawlar tvorchestvosında, ásirese olar atqarğan dástanlarda ushırasatuǵın proza óziniń jetiliskeń strukturası hám kórkemlik ózgeshelikleri menen jańa prozaniń hám dramaturgiyaniń payda bolıwında sheshiwshi rol` oynaydı hám tiykarǵı súyenetuǵın milliy úlgiardiń biri boldı. Sonlıqtan házirgi prozamızdıń, dramalıq shıǵarmamızdıń eń tiykarǵı dárekerin anıqlaǵanda gúmansiz ertek prozasına salıstırǵanda dástan prozasınıń anaǵurlım jetiliskeń, islengen, real` kórkem súwretlewge ádewir jaqın ekenin kórsetiw kerek.

Baqsı-jırawlar tárepinen islengen awız-eki proza biziń házirgi prozamızdıń rawajlanıwına úlken tásir jasadı.

Besinshiden, qosıqta da, prozada jıraw-baqsınıń óz-aldına bir diklomatsiyada oqıwı, bundaǵı atqarıwshılıq qásiyet, sheberlik, shayırlar ushın da, artistler ushın da, shıǵarmalardı oqıw, rollerdi oynaw ushın súyengen úlgiardiń biri bolıp qalǵanın eslewge tuwra keledi.

Altınshıdan, jıraw-baqsılardıń adamlar, tamashagóyler, tıńlawshılar menen qatnasında, dástanniń mazmunında geypara qızıqlı orınlarda yamasa tıńlawshılardıń usınısı menen geypara yumorlıq-satiralıq qosıqlardıń birewge arnap aytıw dástúri-nama alıwda yumoristlik qásiyetleri ayrıqsha kózge taslanadı. Bunda jıraw-baqsılardıǵa tábiyǵıy tán bolğan «degishpelilik» úlken rol` oynaydı. Jıraw-baqsılar degishpeni iske qosıp jıynalǵanlar menen tillesedi, adamlardı kúldirip waqtın xosh etedi. Jıraw-baqsılardaǵı jiyi ushırasatuǵın yumor-satiralıq mamentler biziń shayır yumoristlerimizge de, artist yumoristlerimizge de úlgi bolǵanın belgilep ótiwge boladı.

Baqsı-jırawdıń talantlıları improvizaciyaǵa yadın qosıq shıǵarıw uqıbına iye boldı. Olar dástandı atqarǵanda emes, al toy, otırıspada suwırıp salmay qosıq shıǵaratuǵın bolǵan. Bular belgili adamlar, hádiyselerge arnalǵan.

Improvizaciya qaraqalpaq qosıq dóretiwshiligindegi belgili bir qubılıstan esaplanadı.

2.2. Mektep oqıwshıların xalıq dóretpelerine qızıqtırıp arqalı óner úyretiw

Ásirler dawamında xalqımızǵa júdá úlken ruwxıy hám mánáwiý quwat berip kiyatırǵan milliy qádiriyatlarımızdı, folklorlıq dástúrlerimizdi jaslar sanasına tereń sińdiriw, hár tárepleme jetik barkedal áwladtı tárbiyalap kámalǵa keltiriwde úlken áhmiyetke iye. Mámleketimiz gárezsizlikke eriskennen keyin, buǵan keń imkaniyatlar jaratıldı. Sebebi mámleketimizde júz berip atırǵan milliy ózlikti añlaw hám mánawıy jetiskenlikti seziniw mútájligi ata-babalarımızdıń shın ıqlası, aqlılı, turmıs tájiriýbesi tiykarında jaratılǵan mádeniy miyrasımızdı biliwdi hám sonıń tiykarında túrli dóretiwshilik hám jaratıwshılıq islerdi ámelge asırıwdı talap etpekte. Bul bolsa xalqımız turmıs tárizin hám awızeki kórkem dóretiwshiligin úyreniw, en jaydırw mútájligin keltirip shıǵarmaqta. Usı mútájlikten kelip shıǵıp, orta arnawlı hám joqarǵı oqıw orınlarınıń muzıkaǵa tiyisli baǵdarlarında oqıw rejesine “Folklor” “Dástúriy hám xalıq qosıqshılıǵı” pánleri kiritildi. Bul pán ózbek hám qaraqalpaq xalqınıń qaytalanbas mádeniy hám sotsiallıq turmıs tárzi, Ótmish tariyxı, mádeniyatı, kórkem dóretpeleri, miynet tájiriýbeleri, eń jaqsı dástúrleri, úrpi-ádeti hám toy-máresimleri, ádeplilik hám iybelilik kóz-qarasların ózinde jámlegen menen jaslardı ádep-ikramlılıqqa, xalıq dástúrlerine sadıq etip tárbiyalawda zárúr áhmiyetke iye.

Respublikamız gárezsizlikke erisiwi menen jámiyetimizdi ullı ózgerislerge alıp keldi. Bul jańalanıw hám sotsiallıq protsess bolıp respublika turmısınıń ekonomikalıq siyasıy, ruwxıy, mádeniy, bilimlendiriw hám basqa da barlıq salaların óz ishine qamtıp aladı.

Zamanagóy tálimdi shólkemlestiriw ushın qoyılǵan talaplardıń biri, artıqsha ruwxıy zorlıqtı hám dene kúshin kóp sarıplamay-aq qısqa waqıt ishinde joqarı nátiyjelerge erisiw, qısqa waqıt ishinde rejelestirilgen teoriyalıq bilimlerde oqıwshıǵa jetkerip beriw, olarda belgili bir iskerlik penen kónlikpe hám

tájiriybelerdi payda etiw, sonday-aq balalardıń belsendi qatnasıwın qadaǵalap barıw, olar tárepinen iyelengen bilim, kónlikpe hám tájiriybeler dárejesin bahalaw, oqıtıwshıdan joqarı pedagogikalıq sheberlikti hám sabaq barısına jańasha qatnasta bolıwdı talap etedi.

«Aqlıy hújim» metodi.

Bul usıl belgili bir tema boyınsha berilgen mashqalanı (problemalardı) sheshiwde keń qollanılatusın metod bolıp, ol oqıwshılardı sol mashqala ústinde keń hám hár tárepleme pikir júrgiziw hám óziniń túsiniklerin unamlı paydalanıw jolında belgili bir kónlikpe hám tájiriybelerdi payda etiw ushın imkaniyat jaratadı. «Aqlıy hújim» metodi tańlap alınǵan tema átirapında paydalı maǵlıwmatlardı anıqlaw hám sol maǵlıwmatqa alternatıv básekelese alatusın qarsı maǵlıwmatlardı tańlaw ushın sharayat jaratıladı.

1. Sabaqta oqıwshılardı tema boyınsha keń pikir júrgiziwge shaqırıw, olar tárepinen kútilmegen ústirtin pikirlerdiń bildiriliwine erisiw.

2. Hár bir oqıwshı tárepinen aytılıp atırǵan pikir yamasa usınis muǵdarı xoshametlenip barıladı. Bul xoshametlew arqalı jańa pikirlerdiń tuwılıwına alıp keledi.

3. Hár oqıwshı óziniń jeke pikirine tiykarlanıwı hám olardı ózgeritiwi múmkin. Aldın bildirgen pikirlerin ulıwmalastırıw yamasa olardı ózgeritiw ilimiy tiykarlangan pikirlerdiń júzege keliwine sharayat jaratadı.

4. Sabaq barısında oqıwshılardıń hár qanday belsendi iskerligin standart talaplarına tiykarlangan xalda baqlap barıw, olar tárepinen bildirilip atırǵan pikirlerdi bahalawǵa jol qoyılmaydı. Eger bahalansa oqıwshılar óz dıqqatın jeke óziniń pikirin jaqlawǵa qaratadı, nátiyjede olarda jańa pikirler tuwılmaydı. Bunda tiykarǵı maqset oqıwshılardı tema boyınsha keń, tereń pikir júrgiziwge baǵdarlaw. bul usıldıń nátiyjeli bolıwı ushın tómendegi qaǵıydalarǵa ámel qılıw kerek.

1. Oqıwshılar ózlerin erkin seziwi ushın sharayat jaratıw.

2. Aytılgan pikirlerdi jazıp barıw ushın por, taxta, yamasa qaǵaz tayarlap qoyıw.

3. Temanı (yamasa problemanı) anıqlaw.

4. Tómen degi shártlerdi belgilew.

a). Oqıwshılar tárepinen bildirilgen hár qanday pikir, ideya bahalanbaydı.

b). Erkin pikirlew ushın hám jeke pikirin ilgeri súriw ushın qolay ortalıq jaratıladı.

v). Ayılğan pikir, bilim usınıslar túrlishe hám kóp muǵdarda bolıwına itibar beriledi.

g). Basqa oqıwshılar tárepinen ayılğan pikirlerdi yadta saqlaw, olardıń pikirine tayanǵan xalda jańa pikirlerdi bildiriw, bildirilgen pikirler tiykarında belgili bir juwmaqqa keliw sıyaqlı háreketler bolıwına erisiw.

5. Bildirilgen pikirler olardıń avtorları tárepinen tastıyqlanıwına erisiw hám onı jazıp alıw.

6. Basqalar tárepinen bildirilgen pikir ústinen kúliw, olarǵa qarsı pikir aytıwǵa jol qoymaw.

7. Oqıwshılar tárepinen jańa pikirler bildiriliwi dawam etip atırǵanda mashqalanıń (problemanıń) temanıń durıs sheshimin járiyalaw ushın asıqpaw.

«Klaster» metodı.

Klaster metodı pedagogikalıq, didaktikalıq jónelistiń belgili bir túri bolıp, ol oqıwshılarǵa ıqtıyariy erkin tema túyini, (yamasa mashqala) haqqında erkin, ashıq oylaw hám pikirlerin biymálel bayanlaw ushın sharayat jaratıwǵa járdem beredi. Bul metod hár qıylı pikirler Ortasındaǵı baylanıslar haqqında pikirlew imkaniyatın beriwshi izbe-izlikti anıqlawdı talap etedi. «Klaster» metodı anıq bir ob'ektke baǵdarlanbaǵan pikirlew túri bolıp esaplanadı. Onnan paydalanıw adam miyiniń islew protsessi menen baylanıslı túrde ámelge asırıladı. Bul metod temanıń oqıwshı tárepinen tereń hám puxta ózlestirgenine shekem pikirlew iskerliginiń bir tegis bolıwın támiynlewge xızmet etedi.

«Klaster» metodınan oqıwshı menen jeke tártipte yamasa topar tiykarında shólkemlestiriletuǵın sabaq barısında paydalanıw múmkin. Ol

tómen degishe:

1. Ne oylaǵan bolsańız, sonı qaǵazǵa jazıń, pikirinińizdiń sıpatı tuwralı oylap otırmaı olardı sol turısında jazıp beriń.

2. Jazıwıńızdın orfografiyası yamasa basqa mayda kemshiliklerine hám qátelerine itibar bermeń.

3. Belgilengen waqıt shegine jetpegenshe jazıwdan toqtamań. Eger bir waqıtlar birde-bir pikir oyınızǵa kelmese, onda qaǵazǵa qálegen nárseniń súwretin sızıp baslań.

Bul kórsetilgen metodlardan paydalanıwda hár bir sabaqtın teması, maqset hám mazmunınan kelip shıǵıp, bul usıllardıń tuwrı keletuǵın usılın jergilikli jerge sáykeslendirip ótiw usınıladı.

Muzıka sabaqlarınıń ishki dúzilisiniń tiykarǵı xarakteri usınnan ibarat, bir sabaqta muzıka biliminiń úsh bólimi yaǵnıy birgelikte qosıq aytıw, muzıka sawatı hám muzıka tıńlaw hámmesi birgelikte ótkeriledi.

Muzıka oqıtıwshısı bul bólimlerdi muzıka sabaǵında bir-birine qarama-qarsı qoyıw múmkin emesligin, kerisinshe bir-biri menen tıǵız baylanıstırıp ótiw kerekligin jaqsı biliw gerek. Bul bólimlerdiń muzıka sabaǵındaǵı mazmunı birdey bolǵanlıǵı menen áhmiyeti úlken. Birgelikte qosıq aytıw barısında tiykarınan vokal-xor shınıǵıwları ayttırıladı hám hár qıylı qosıqlar úyretiledi.

Muzıka sawatın úyreniwden tiykarǵı maqset-balalardıń nota jazıwın úyreniwi hám ózlestiriwi, notaǵa qarap qosıq aytıwdan ibarat. Muzıka sawatın ústirtin, yaǵnıy biypárwa ótiwge bolmaydı. Muzıka sawatına tiyisli barlıq maǵlıwmatlardı birgelikte qosıq aytıw hám muzıka tıńlaw materialları tiykarında, muzıkanı úyreniw yamasa muzıka shıǵarmanı talqılaw barısında úyretiwge háreket etiliwi gerek.

Muzıka ádebiyatın úyreniw balalarda muzıkaǵa degen muxabbattı oyatıwǵa, olardıń muzıkaǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıwda hám qosıqtı tásirli etip aytıwǵa úlken járdem beredi solay etip, muzıka bilimindegi barlıq bólimlerdiń maqseti hám mazmunı sabaqtın strukturasını belgileydi.

Muzıka sabaǵınıń kólemi bir qansha úlken biraq, oqıw materialların jaqsı úyreniw ushın bul waqıttın ózi de jetpeydi. Oqıwshılardıń sabaqtan alatuǵın bilimleri jaqsı ózlestirilgen hám este qalatuǵın bolıwı gerek. Sebebi, bulardıń barlıǵı bir hápte ishinde balalardıń esinen shıǵıp ketiwi múmkin. Sonıń ushın

sabaqlıqtan ótilgen materiallardı úyde qaytalaw hám jáne de bekkemlew ushın imkaniyat tuwdıradı. Biraq muzıka sabaǵınıń ózine tán ózgesheligi sonnan ibarat, bunda oqıw materialları tiykarında sabaqtı ózlestiriliwdi talap etedi. Barlıq bilim hám kónlikpeler puxta ózlestirilmegenshe, keyingi materialǵa ótiw múmkin emes. F. V. Odaevskiy «Muzıka álipbesinde» usınday máslahat beredi: «Asıǵıwǵa bolmaydı, sebebi hár qanday úyreniw bul qurıw túri. Qurılǵan nárese bekkem jaqsı turıwı ushın tábiyat nızamına tiykarlangan xalda málim bir waqıt talap etiledi. Jaqsılap shaynap jelingen awqat insanǵa jaqsı azıq beredi».

Oqıw jobası boyınsha muzıka sabaǵına ajratılǵan waqıt sabaqtıń dúzilisine tásir etip sabaqtıń barlıq bólimlerin bir-birine tıǵız baylanıstırıp alıp barıwdı talap etedi. Bulardıń barlıǵı oqıtıwshı aldına bir qatar qıyın wazıypalardı qoyadı, usılardıń barlıǵın nátiyjeli etip orınlaw oqıtıwshınıń pedagogikalıq sheberligine, muzıka sabaǵın jaqsı, durıs jobalastırıwına, sabaqtıń hár bir minutınan tereń oylap, maqsetke muwapıq paydalana alıwına baylanıslı boladı.

Muzıka sabaǵınıń dúzilisi hár qıylı bolıwı múmkin. Bul nárese, oqıwshılardıń jasına, olardıń muzıkalıq qábiletine, sabaqtıń maqset hám mazmunına baylanıslı boladı.

Hár qıylı klasslarda muzıka sabaǵınıń dúzilisi bir-birinen keskin ajralıp turadı. Bul nárese oqıwshılardıń jas ózgeshelikleri menen de baylanıslı boladı.

Birinshi hám ekinshi klass oqıwshıları sabaqta bir túrdegi jumıs penen ózleriniń dıqqatların uzaq waqıt toqtatıp tura almaydı. Sonıń ushın bul klasslarda oqıtıwshı sabaqta alıp baratuǵın hár qıylı usıllardı oylap, bólimlerdi almastırıp turıwı, balalardıń dıqqatın, bir tapsırmadan ekinshi tapsırmaǵa kóshirip, almastırıp turıwı kerek. Máselen, sabaqtı qosıq aytıwdan baslawı múmkin. Sonnan keyin oqıtıwshı taza qosıq aytıp beredi hám onı úyretiwge kirisedi. Birinshi kuplet úyretilgennen keyin oqıtıwshı taza materialdı túsindiriwge ótedi yamasa muzıka sawatınan aldınǵı sabaqlardı ótilgenlerdi tákirarlaydı. Sonnan keyin taza qosıqtı úyretiwdi dawam ettiredi. Eger úyretilgen qosıqtıń kupletleri qıyın úlken bolmasa, ekinshi kupleti de úyretiledi. Sonnan keyin balalarǵa qosıqtan keyin dem beriw maqsetinde olardan birme-bir sorap shıǵıladı hám

muzıka tınlaw bólimine ótıledi. Sabaqtı aldınǵı úyretılgen qosıqtı tákirarlaw menen tamamlaw múmkin. Birinshi hám ekinshi klass oqıwshıları ushın sabaqlar awır boladı, sonıń ushın oqıtıwshı balalardı dıqqat penen gúzetip barıwı, yaǵnıy balalar dıqqat penen qulaq salıp otırma yamasa sharshap dıqqatı joq pa? Bul nárselerdi óz waqtında biliw talap etiledi. Bul óz gezeginde oqıtıwshıǵa, onıń metodına, balalardı qızıqtıra alıwına, sonıń menen birge sabaqtıń mazmunına hám balalardıń jaǵdayına baylanıslı boladı. Sabaqtıń rejesin dúzgende oqıtıwshı hár qıylı jumıslardıń qay tártipte izbe-iz keliwin jeńil hám quramalı materiallardıń qaysı birin aldın, qaysı biriniń keyin keliwin, soraytuǵın jerleri hám sabaqtıń hár bir bólimine qansha waqt ketetuǵınlıǵın esapqa alıwı kerek.

Birinshi hám ekinshi klasslarda sabaqtıń kóp bólimi (25-minuttı) birgelikte qosıq aytıwǵa ajratıladı, sebebi, usı jastaǵı balalar ushın eń ańsat hám qızıqlı jumıs qosıq aytıw bolıp esaplanadı. Bul klasslarda qosıq ústinde jumıs alıp barıp atırǵan oqıtıwshı oyın elementlerinen, ritmikalıq háreketlerden, qıyın oyınlardan hám xor dawıslarınan paydalanıwı múmkin. Sebebi, balalar oyın háreketlerin jaqsı kóredi. Birinshi hám ekinshi klass balaları onsha úlken bolmaǵan muzıka shıǵarmaların zor qızıǵıwshılıq penen tınlaydı.

Muzıka sawatı da áhmiyetli bólim bolıp esaplanadı. Sonıń ushın oqıtıwshı balalardıǵa zárúr elementar maǵlıwmatlardı beriwi kerek. Muzıka sawatına kiretuǵın, alıp barılatsuǵın jumıs tiykarınan balalardıń muzıkalıq uqıbın ósiriw hám nota jazıwların úyreniwden ibarat. Muzıka tınlaw hám muzıka sawatı bólimine sabaqta 10 minut waqt ajratıladı.

Solay etip birinshi hám ekinshi klasslardadıǵı sabaqtıń dúzilisiniń tiykarǵı xarakteri sabaq dawamında balalar dıqqatın bir nárseden ekinshi nárselge kóshiriw, yaǵnıy sabaq ótiw metodların almastırıp turıw usınıladı

Joqarı klasslarda balalardıń dıqqatı tájiriyesini, bir jerge toplanǵan boladı. Máselen, 3-4 klasslarda sabaqtıń kóbirek bólimin bir tapsırmanıń ústinde islewge ajratıw múmkin. Búgan taza qosıq úyreniw yamasa kompozitorlardıń

dóretiwshilik jolları haqqında sáwbet ótkiziw menen birge onıń shıǵarmaların kórsetiw yamasa muzıka sawatınan ámeliy jumıslar ótkiziw usınıladı.

Muzıkalıq bilim teoriyalıq, metodikalıq, texnologiyalıq jaqtan káliplesiwı kerek. Bunıń ushın rawajlangan muzıka muǵallımı sıpatında pikir júrgiziw, tańlay biliw, anıqlay biliw uqıbı kerek boladı.

Qaraqalpaq xalıq dástúrlerinde balanı kishkene jasınan baslap miynetke úyretiledi. Bul olardı miynet súygishlikke, juwapkershilikke isti óz waqtında orınlaw sezimlerine, shaqqanlıqqa, puxta isley biliwge, tárbiyalawǵa járdem beredi. Balalar paydalı isler menen qanshelli bánt bolsa, olar tártipsizlikti, ádepsizliktiń, jaramsız háreketlerden uzaq júredi. Xalqımız mektep jasındaǵı balalardı bolsa jámiyetlik paydalı miynetke úyretip baradı. álbette, muǵallimler balalarǵa miynet tárbiyasın beriwde xalıqlıq dástúr úrip-ádetlerden keńnen paydalanıp atır. Máselen, jaslardı xalıq ónerine, keste toqıw jip iyiriw, gilem, palas toqıw, aǵashtan oyıp buyım islew, astaqta, qantaqta t.b. islewdi úyretilip atır, jas óspirim oqıwshılar awıl xojalı eginlerin tárbiyalaw, mallardı kútiw, islerine qatnastırmaqta. Olarǵa ata-babalarımızdan miyras bolıp kiyatırǵan diyxanshılıq, mal sharwashılıq, ózine tán sırların tereńirek úyreip xalıqtıń miynetin dástúrine qatnas kúsheymekte.

Elimizdiń birinshi prezidenti I.A.Karimov ruwxıy jaqtan rawajlangan barkamal áwladtı tárbiyalaw haqqında, ruwxıyılıq tárbiyanıń eń tásirsheń quralı eken, onnan aqıllı túrde paydalanıp, balalardı watan súyiwshilikke, ádep-ikramlılıqqa úyretiw kerek boladı. Burıńǵı ata-babalarımız kámil insan haqqında búgin bir ádep-ikramlılıq talaplar jıynaǵın zamanagóy tilde aytsaq, shıǵıstıń ádep-ikramlılıq kodeksi islep shıqqan. Kisi qálbinde haramnan jerkeniw, nápáklikke adamsızlıqqa qarsı úzliksiz gúúres bolıwı kerek.

Haqıyqatında da jas áwladımız jańa jámiyet qurıwshısı, ǵárezsizlik jeńisine sadıq bolıwı menen birge neshe ásirlik mádeniy, ruwxıy miyraslarımızdıń qádirli úlgerin úyreniwı hám ómirde, adamlar menen qarım-qatnasta paydalanıwı zárúr. Jaslardıń ómirinde tutqan ornı, dúnyaǵa kóz-qarası, sana sezimi, ruwxıy dúnyası óz-ózinen qáliplespeydi. Buǵan ayrıqsha itibar beriw, tárbiyalaw, ilim

sırların hár tárepleme úyretiw kerek. Buǵan muǵallım, tárbıyashı, ata-ana hám jámiyet juwapker bolıp esaplanadı.

Hár bir insanniń, hár bir shańaraqtıń jámiyetimizdiń ádiwli wazıypası qábiletli perzentlerdi ósiriw, olardı fizikalıq hám ruwxıy jaqtan bay etip tárbıyalaw, ata-anasına, Watanına sadıq azamatlar etip tárbıyalawdan ibarat.

Qaraqalpaq shańaraqlarındaǵı milliy úrp-ádetler, dástúrler, qádiriyatlar, ata-babalarımızdıń bala tárbıyası haqqındaǵı úgit násiyatları úlken áhmiyetke iye. ápiwayı mısál, qaraqalpaq shańaraqlarınıń kópshiliginde áwlad ata-bala aqlıq qarım-qatnası, jası úlkenlerdiń ómirlik tájriybeleri arqalı tárbıya beriwi, jası kishilerdiń olarǵa húrmet-izzeti, ǵamxorlıǵı, ata-anasınıń ullı insanlar dep qádirlewi, eń jaqsı pazıyletleri bolıp esaplansa, ekinshi tárepten, «Ustaz-atańday ullı» naqılına tiykarlanıp, tálim tárbıya bergen insanlarǵa joqarı húrmet kórsetip kelgen.

Jeke adamnıń átirapındaǵı adamlar menen qarım-qatnası onıń ruwxıy kelbetin tanıtadı. Ruwxıylıqtıń tiykarı tárbıya bolıp tabıladı. Ibn Sino aytqanıday, tárbıya balanıń ana qarnındaǵı dáwirinen baslanadı. Bul ata-babalarımız qanıń, násilden kiyatırǵan ana súti menen kirgen temperamentler, minez-qulıqlar, deneniń fiziologiyalıq jaqtan dúzilisi t. b. bolıp esaplanadı. Usı belgilerdiń durıs rawajlanıp, qalıplesiwi ushın bir qansha imkaniyatlar jaratılmaqta. Ruwxıy dúnya tárbıya, iyman ilim menen bayıp otıradı. Jeke adamdı jetik insan bolıp jetilisiwine imkaniyat tuwǵızadı. óziniń pikirli, ruwxıy dúnyası bay adamlar qansha kóp bolsa, milletiniń ruwxıylıǵı sonshalıq joqarı boladı. Demek, oqıwshılarǵa milliy qarım qatnastı úyretiwde xalıq pedagogikasınan da keń paydalanıw lazım. Máselen, jas kishilerdiń jası úlkenge birinshi bolıp sálem beriwi, ol jası úlkenlerdiń amanlıq esenlik sorasıp bolǵansha ádep saqlap úndemey turıwı, keyninen sorasıwın alıp qarayıq. Bul orında hesh kim usılay isle dep buyırıq bermeydi. Bul adamlardıń insanıylıǵın, adamgershilik hám ádep-ikramlılıq qatnasların bildiretuǵın jaǵday. Usınday qarım-qatnaslardı jaslarǵa keńnen úyretken maqul. Pútkil dúnya júzine dańqı jayılgan alım-oyshılar Rudakiy, Farobiy, Beruniy, Ibn-Sino, Yusuf xos

xojib. A.Yugnakiy. X.A.Yassawiy h.t.b. ózleriniń tálim-tárbiyalıq hám dóretiwshilik jumısların alıp bardı. Olar tárbiyashı ustazlar, muǵallimlerdiń xızmet sheberligi haqqında jaqsı pikirlerin ayttı. “Muǵallım shákirtine qatnasta qatal, yaki kútá bosań bolmawı kerek, sebebi oǵada qatal bolıw oqıwshılardıń muǵallımge degen jek kóriwshiligin tuwdıradı. Al júdá bosańlıq ustazǵa hám ol oqıtıp atırǵan pánge mensinbewshiligin payda etedi”.

Beruniy ilimniń payda bolıwı hám onıń wazıypaları máselesinde tereń pikirler bayanlap «Ilim túrlerin adamlardıń tirishilik turmısındaǵı zárúrlikleri dúnyaǵa keltiredi» dep jazadı. Jaslar ilimniń tabısların ózlestirip, ilimdi taǵıda rawajlandırıwı hám izgi áwladlarǵa úyretiwı kerek dedi. Sol sebepli ilim úyretiwde ustazlardıń roli úlken ekenligin, onıń jetik bilimli adamlar bolıwı, Eger ustaz tereń bilimli bolmasa, shákirtleride ilim tarawında shala sawat bolatuǵının eskertip: «muǵallım qanday bolsa oqıwshısıda sonday boladı»-dedi. onıń pikirinshe: «Bilim qaytalaw hám tákirarlawdıń jemisi».

Ibn Sinonıń tálim-tárbiya haqqındaǵı kóz-qarasları (980-1037) Orta Aziya xalıqlarınıń pedagogikasınıń rawajlanıw tariyxında úlken orınǵa iye. Ibn Sino «Oqıtıwshı balalarǵa tálim bermesten aldın olardıń minez-qulqın úyreniwı hám bilimlerin tekseriwı kerek. Dáslep ol oqıwshınıń nege qızıǵatuǵınlıǵın tekserip soń oǵan óner yamasa bilim túrin usınıwı kerek dep kórsetti. Tárbiyashı rasǵóy, ádil, taza kiyinetuǵın hám biliw zárúrligin atqaradı. Ol jas áwladtı oqıtıwda hám tárbiyalawda aldına bir qansha talaplar qoyadı. Onıń pikirinshe:

- 1) Tárbiyashı balalar menen sawbette tómenshik bolıwı kerek.
- 2) Muǵallım - oqıwshılar tálimdi qalay ózlestirip atırǵanın baqlap barıw kerek.
- 3) oqıtıw protsessinde muǵallım hár qıylı usıllardı qollanıwı kerek.
- 4) Tárbiyashı oqıwshınıń este saqlawı hám basqa qábiletlerin biliwı kerek.
- 5) Tárbiyashı balalardı tárbiyalawda tiyisli sharalardı kóriwi, ótkenlerdi tákirarlawdı májbúr etiw arqalı olardı pánge qızıqtırıw kerek.
- 6) Tárbiyashı óz pikirini bayan etiwden aldın máseleniń mánisine ózi túsiniwı keyin onı qısqa anıq etip, ádebıy tilde túsindiriwı kerek. Kóp sóylemewı kerek, dep túsindiredi.

Ullı oyshıl A.Nawayı “Jaslarga tereń bilim beriwde muǵallimler hám ustazlardıń ózleri bilimli tárbiyalı bolıwı kerek”- deydi. Bir kúshli adam bir jas balanı saqlawǵa ázzilik etedi. Oqıtıwshı bolsa bir waqıtta ilim hám ádep úyretedi. Eger, shákirt patshalıqqa erisse de muǵallimge qullıq qılsa arzıydı. Tárbiya hám bilim ata-ana hám oqıtıwshı tárepinen beriliwi kerek dep aytadı. Gretsia hám Rim filosofları pedagogikalıq kásip ilim-bilim hám sheberlik haqqında áyyemgi Gretsia hám Rim mámleketlerinde pedagogikalıq teoriya pedagogika filosofiyanıń bir ajıralmas bólimi sıpatında rawajlandı. Sokrat, Platon, Demokrit, Aristotel, h.t.b. danıshpanlardıń miynetleri ideyaları áhmiyetli orındı iyeledi. Bul alım danıshpanlar tálım tárbiya teoriyasın jarattı. Sokrat b.e.sh. 469 jıl Afinada tuwıldı. Ol haqıyqattı báseki arqalı. Gúrrińlesiw jolı mene biliw, ańlaw múmkin degen ideyanı ilgeri súredi. Ol usınıs etken bul pikir óz dáwirinde «Sokrat metodu» dep atalǵan. Sokrattıń tálimatı boyınsha insan eń dáslep ádep dárejesi, insan ushın áhmiyetli bolǵan pazıyletlerdi iyelep alıwı kerek. İnsan bunday ádep ikramlılıq pazıyletlerdi ilim pán tálım arqalı úyrenedi. Ónerden jaqsıraq ilimnen ullı nárse joq dep adamlardıń ilim úyreniwine, óner biliwine úlken áhmiyet beredi. Oyunlı texnologiyalardan paydalanıwdıń tiykarın oqıwshılardı aktivlestiriwshi hám jedellestiriwshi iskerlik shólkemlestiriledi.

Oyin alımlar izertlewlerine qaraǵanda, miynet hám oqıw menen birgelikte iskerliktiń tiykarǵı túrlerinen biri bolıp esaplanadı. Psixologlardıń pikirlerinshe oyunlı iskerliktiń psixologiyalıq mexanizmleri shaxstıń ózin kórsetiw, turmısta óz ornın turaqlastırıw, ózin ózi basqarıw, óz múmkinshiliklerin ámelge asırıwdıń fundamental talaplarına tayanadı. Oyun jámiyetlik tájiriybelerdi ózlestiriw hám qayta jaratıwǵa baǵdarlanǵan jaǵdayda iskerlik túri sıpatında belgilenedi hám onda shaxstıń óz minez qulqın basqarıwdı qalıplestiredi hám jetilsedi.

Oyin dóretiwshenligi menen ajratılıp turadı. Oyun iskerlik sıpatında maqsetti belgilep alıw, jobalastırıw hám ámelge asırıw, nátiyjelerdi analizlewdi óz ishine aladı hám bunda shaxs sub`ekt sıpatında óz múmkinshiliklerin tolıq ámelge asıradı. Oyunlı iskerlikti motivatsiyalaw oyun harakteriniń jarısıw

shártleri, shaxstıń ózin kórsete alıwı, óz múmkinshiliklerin ámelge asırıw talapların qanaatlandırıwdan kelip shıǵadı. Protsess sıpatında oyın dúzilisi (G.K.Selevkonıń kórsetiwinshe) tómendegilerdi óz ishine aladı:

- Oynaw ushın alınǵan roller.
- Bul rollerdi orınlaw quralı bolǵan oyın háreketleri.
- Predmetlerdi, yaǵnıy haqıyqiy nárselerdi shártli, oyın nárselerin ornında qollanıw.
- Oyında qatnasıwshılardıń real óz ara qarım-qatnasları.
- Oyında shártli túrde jaratılǵan syujet (mazmun)-orınlaw tarawı.

Oyın oynanǵan waqtımızda biz bazı bir funktsiyalardı orınlaymız.

-Kewil kóteriledi (qızıǵıwshılıqtı oyatadı.

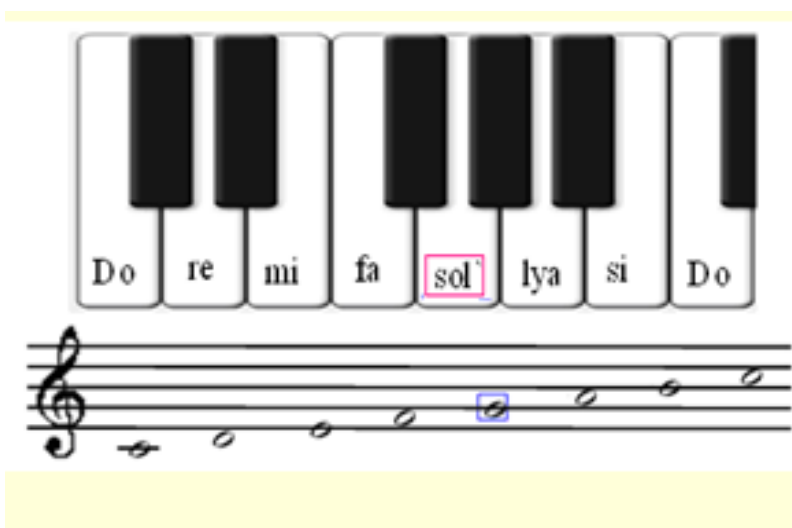
-Kommunikativlik qarım-qatnastıń dialektikasın ózlestiredi.

-Oyinli, terapevtlik, hár qıyınshılıqlardı jeńedi.

- Oyın protsessinde minez qulıq ózgeredi.
- Milletler aralıq kommunikatsiya;

barlıq insanlar birgelikte jámiyetlik mádeniyat qádiriyatların ózlestiriedi. Oyınnan túsinipler, tema hám qáte oqıw predmeti bólimin ózlestiriwde oqıtıw metodi hám óz betinshe texnologiya sıpatında paydalanadı. Oyın biliw hám oynınıń bir bólimi (kiriw, bekkemlew, shınıǵıw qadaǵalaw) túrinde shólkemlestiredi.

Bul jerde balalardıń muzıkalıq sawatın soraw-juwap arqalı ámelge asıramız

Oyinlar hár túrli maqsetlerge baǵdarlangan boladı. Olar didaktikalıq, tárbialıq, iskerlikti rawajlandırıwshı hám jámiyetlesiw maqsetlerinde qolanıladı.

Oyınnıń didaktikalıq maqseti bilimler sheńberi, biliw iskerligi, ámeliy iskerliginde bilim, ádet hám kónlikpelerdi qollanıw, ulıwma bilimlendiriw ádet hám kónlikpelerdi rawajlandırıw, miynet uqıplılıǵın rawajladırıwdı keńeytiwge qaratılǵan boladı. Oyınnıń tárbialıq maqseti gárezsizlik, erkti tárbialaw, belgili qatnasıq, kóz qarasar, ruwxıy, estetikalıq hám pikirlerdi qalıplestirwdegi birge islesiwdi, kollektivizm, jámaátke kirisip kete alıwdı kommunikativlikti tárbialawǵa qaratılǵan boladı.

Iskerlikti rawajlandırıwshı oyunlar dıqqat, yad, til, oylaw, salıstırıu ádeti, uqsaslıqtı tabıw, qiyal, fantaziya, dóretiwshı uqıplılıq, empatiya, refleksiya, optimal sheshimdi taba alıw, oqıw iskerligin motivatsiyalawdı rawajlandırıwǵa qaratılǵan.

Sabaq waqtında oyun formasında oyun usıların qollanıw tómendegishe boladı:

- Oqıwshılar aldında didaktikalıq maqset oyun wazıypası túrinde qoyıladı.
- Oyin iskerligi oyun qaǵıydalarına boysınadı.
- Oyin materialı onıń usılı sıpatında paydalanıladı.
- Oyin iskerligine jarıs elementi qosıladı. Bul óz gezeginde Didaktikalıq wazıypanı oyınǵa aylandıradı.

Pedagogikalıq oyunlar iskerlik túri boyınsha tómendegishe boladı:

- 1.Fizikalıq
- 2.Intellektual`
- 3.Miynet túri.
- 4.Jámiyetlik.
- 5.Psixologiyalıq.

Oyin metodikası boyınsha tómendegishe boladı:

- 1.Syujetli.
- 2.Rolli.
- 3.Iskerlike baylanıslı.
- 4.Imitatsion.
5. Dramatik.

Bala úsh jasqa kelgende rolli oyındı ózlestire aladı. Balanıń qiyalı hám sanası qalıpleseı. Mektepke shekemgi dáwirde oyun iskerligin ózlestiriw nátiyjesinde jámiyetke belgili hám jámiyet arqalı bahalanıw iskerligine tayarlıǵı qalıpleseı. Kishi mektep jasındaǵı oyun texnologiyalarında usı dáwirdin balaları obrazǵa tez kirip ketedi. Toparli oyınlarda ózbetinsheliligi artadı. Jas óspirim

dáwirinde ózinin ózbetinshe dúnya kóz qarası kúsheyedi, úlkenler qatarına qosılıwǵa talpınadı. Jámiyet aldında óziniń gápin maqullatıwǵa urınadı.

2.3. Mektep oqıwshıların kásipke baǵdarlawda qaraqalpaq folklor qosıqlarınıń áhmiyeti.

Áyyemgi sánıyat túri-muzıka. Ol sánıyattıń áhmiyetli túrleriniń biri sıpatında júdá áyyemgi tariyxqa iye. Bul sánıyat túri barlıq dáwir danıshpanları itibarın ózine tartıp keldi. Aristotel: «Muzıka kewilge ádeplilik jaqtan úlken tásir kórsetiwshi quwatqa iye eken, ol jaslardı tárbiyalaw quralları qatarına qosılıwı lazım», -dep atap ótedi.

Haqıyqatında da insandı estetikalıq tárbiyalawda, onıń estetikalıq talǵamın ósiriwde muzıka teńi joq áhmiyetke iye boladı. Muzıka óneri Shıǵıstıń ullı danıshpanları Beruniy, Farobiy, Ibn Sinonıń «Al muddohil ila sanatal musiqiy» shıǵarması pikirimizdiń dáliyli. Ol usı shıǵarmada bılay dep jazadı: «Muzıka óneri eń joqarı dárejeli ádeplilik qásiyetlerdi rawajlandıradı, ol insańǵa xızmet etedi. Onıń ruwhıy hám ádep-ikramlı kelbetin qalıplestiredi». Alımnıń muzıkanıń tárbiyalıq áhmiyeti haqqındaǵı kóz-qarasları Aristotel`diń pikirleri menen únles keledi. Bunnan tısqarı, Ibn Sino óziniń meditsınaǵa tiyisli «Kitob al

Najot» «Kitob ash-Shifo», «Donishnoma» usáǵan shıǵarmalarında da muzıka teoriiyası hám praktikası jóninde jaqsı pikirlerdi bayan etip qaldırǵan.

Orta Aziya alımları Farobiy, Ibn Sino, Najmiddin Kavkabıy, Darveshalı Shangiy usáǵan danishpanlardıń muzıka haqqındaǵı kitapları dúnyanıń túrli tillerine awdarılǵan muzıka iliminiń rawajlanıwı ushın házirde xızmet etip kelmekte. Sonı da aytıw lazım, Shıǵıs danishpanları muzıka, qosıq hám namalardıń jaratılıw tariyxı, sonday-aq, namalardı tıńlaw hám atqarıwda waqıt hám orınıń roli tuwralı da ibratlı pikirlerdi bayan etedi. Xalqımızdıń muzıkalıq-estetikalıq tárbiyasınıń qalıplesiwi, xalqımızdıń kóp ásirlik tariyxı menen, onıń turmıs mádeniyatı menen tıǵız baylanısqa.

Ásirese bizlerdiń ata-babalarımızdıń dúnya mádeniyatına, ilimine qosqań úlesleri oǵada salmaqlı. Tariyxta Orta ásirlerde ómir súrgen kóplegen ataqlı muzıkantlar, shayırlar, kórkem-óner sheberleriniń atları saqlanıp qalǵan. «Orta Aziya muzıkası haqqında bahalı maǵlıwmatlardı IX ásirde beri saqlanıp kiyatırǵan jazba maǵlıwmatlardan alıwımız múmkin. Orta ásirlerde muzıkanı matematika, astronomiya pánleri menen qatar qoyadı, alımlar bul tarawǵa óz shıǵarmalarınan orın ajıratıp, olardıń teoriyalıq negizlerine arnap risolalar jazǵan. Olar muzıka estetikasına oǵada úlken áhmiyet bergen. Orta Aziyalıq belgili muzıkantlar arasında ataqlı Muxammed Farobiy ayrıqsha orın iyelegen. etika hám estetika máselelerinde ol kóplesh ilimiy miynetler qaldırıp bahalı pikirler bildirgen.

Farobiy-orta ásirlerde matematika pánler qatarına kirgen muzıka teoriiyasın dóretiwshilerdiń biri. Hár túrli tarawlarda kórip shıǵılǵan muzıka estetikası máseleleri Farobiy shıǵarmalarında tiykarǵı orındı iyeleydi. Onıń «Kitob ul-Musiqiy al-Kabir», «Qalam fi-l-musiqiy» hám de «Kitob fi-ixso-al-ilm va at tárif» (pánlerdiń tásnifi hám xarakteristikası haqqında kitap) fundamental shıǵarması oǵada belgili bolǵan. Bul shıǵarmaları muzıka páni, mádeniyatı, estetikası keyingi izertlewlerge sezilerli dárejede tásir kórsetken. Shıǵıs hám Batis tillerinde kóp ǵana dereklerde Farobiydiń muzıka teoriiyasına baǵıshlanǵan wásiyat xarakterdegi «kitob al musiqiy al kabir» («Joqarı muzıka kitabı»)

jaratılǵanlıǵı hám bul kitap sońǵı dáwirlerge shekem orta hám Jaqın Shıǵısta muzıka teoriiyası hám kórkem óneriniń rawajlanıwında áhmiyetli qollanba bolıp xızmet etkenligi ayıldı.

Temur sarayında jasaǵan ataqlı muzıkant alım Abdul Qodirdiń muzıka tarawındaǵı ilimiy izertlewleri, belgili tájik alımı, filosof, muzıkant hám shayır A. Jamiydiń muzıkaǵa baylanıslı traktatlar jazıw ushın tiykar bolǵan. Onıń «Risolai dar ilmi musiqi» (muzıka ilimi haqqında traktat) atlı kitabı úlken qızıǵıwshılıq arttırdı. Onda Ritm, kompozitsiya, lad h.t.b. máseleler kórsetiledi.

Ullı ózbek shayır, filosof, belgili alım Alisher Nawayı muzıka óneri tarawında oǵada úlken bilimge iye edi. Ol bir topar úlken muzıkantlardıń dóretpeleriniń payda bolıwına kómeklesip, olarǵa basshılıq qılǵan. Nawayınıń shıǵarması Shıǵıs mádeniyatınıń hám kórkem-óniriniń rawajlanıwında úlken rol oynaǵan. «Baburnamada» onıń dóretiwshilik jolına birqansha bólimler ajratılǵan. Nawayınıń muzıkalıq-estetika haqqındaǵı kóz-qarasları onıń «Sabbay Sayer», «Majalis un Nafosn», «Mezon ul-avzon», «Mahbub ul qulub», «Xamsa» hám basqa shıǵarmalarında sáwlelenedi.

Darvish Aliydiń XVII ásirde payda bolǵan «Risolay musiqiy»si (muzıka risolasi) teoriyalıq hám ámeliy muzıka bilimleri áwladtan-áwladqa, ustazdan-shákirtke ótiw jolı menen baylanısıp otırǵan. Avtor bul shıǵarmasında Shıǵıstıń ataqlı shayır hám muzıkantları biografiyasına keń orın ajratqan. Mısalı, avtor ataqlı shayır Rudakiydiń ómir jolın keń túrde keltirip ótedi.

Rudakiy óz dáwiriniń ullı muzıkantı bolǵan. Bunda birinshi bólimde, birinshi sabaǵında ata miyras huqıqı, ekinshi prosodiya hám grammatikaǵa baǵıshlanǵan. Úshinshi sabaqta oqıwshılar gúres ónerin úyrenedi. Tórtinshi sabaqta muzıka sabaqlıǵın ótedi. Usı qatarda A. Jamiydiń «Risolon musiqqa» shıǵarmasında kewildiń qayǵı hám quwanış, túskinlik yaki kóterińkilik sıyaqlı sezimlerin, muzıkalıq seslerdiń kórkem-boyawların sheber kórsetip beredi. Mine usınıń tásirinde, tıńlawshı bul muzıkadan estetik ruwxlanıw aladı.

A. Jamiy óz dáwiriniń professional muzıkantları arasında tarqalǵan, ulıwmalıq tálim sanalǵan 11 túr atqarıwshılıq ritm yamasa ritmik aylanısların, shegaraların sanaydı. Ol bayan etken ritmler sanı 19 ǵa jetedi. Risolanıń juwmaqlaw bóliminde avtor ladlardıń tıńlawshılarga tásiiri haqqında sóz qılıp, onı 4 kategoriyaǵa bóledi.

a) Erlik hám mártlikke shaqırıwshı (nama) ladlar-

b) Kewil yoshın kóteriwshe namalar-

v) Muń, sher sezimlerin oyatıwshı namalar-

g) Qayǵı hásiret aralas shadlıq sezimlerin oyatıwshı namalar-

Jamiy bundaydıń 12 maqom, 6 dawıs hámde 24 shúbadan payda bolǵan ulıwma 42 muzıkadan 32 namanı keltirip ótedi.

Mine usınday ájayıp shıǵarmalardan biri [Qobusnama] risolasi esaplanadı. Kaykovustiń XI ásirde Ǵazna qalasında jasaǵan Sultan Maxmud sarayındaǵı muzıkantlardıń minez-qulqı haqqında [Qobusnama] risolasında júdá qızıqlı estetikalıq tárbiya haqqında aytadı. Bul miynette ulıwma bılay delinedi` “Agar hofiz bwlsang, xóshfe`l, quvnoq bwl, hamma waqt wzingni toza tut, sendan eqimli hid kelib tursin, shirin suz bwl, wz ishingga mashǵul bwl, qupol suz, qovaǵı soliq bwlmagil. Hamma waqt oǵır ywl maqomlarni cholaverma va hamma waqt engil ywllarni ham chalaverma, chunki kuyni bir hilda cholmaslik kerak, negaki odamlarning hammasi bir hilda emas, tabiatlari hám bir-biriga muvofiq emas” -dep keltiredi.

Hár bir qosıqtı mánissiz úyrenbe, mánissiz qosıq hám muzıka da jazbaǵıl. Qosıq aytqan waqtında muzıkası basqa sózi basqa bolmasın. Qosıqtıń mánisin muzıka arqalı tıńlawshıǵa jetkere bilgil. Bul shıǵarmada adamzattıń hár qıylı taypadaǵı wákillerin keltirip olarǵa qanday muzıka jaǵımlı boladı, qanday muzıkalar jaǵımsız boladı, mine usılar haqqında keń túrde túsinik berip ótedi. Jáne muzıkanıń tárbiyadaǵı roliniń oǵada áhmiyetli táreplerin atap kórsetedi.

JUWMAQ

Ózbek hám Qaraqalpaq muzıka, baylıqları júdá kóp qırlı, mazmunlı ráńbereń, hawazlı ájayıp sazlar adamǵa shadlıq, quwanış baǵıshlaydı, awır demlerdi jeńil etedi. Ol insannıń joqarı adamgershilik pazıyletlerin sezıp hám tuyǵuların bayan etip beriwshi kúshke iye.

Búgin Respublikamızda muzıka pedagogıkası pánin rawajlandırıwdıń áhmiyetli zárúrligi «Tálim haqqında»ǵı Nızam hám «Kadrlar tayarlawdıń milliy dástúrinde» kórsetilgen joqarı dárejeli, zaman talabına say kadrlar barısındaǵı wazıypalar menen belgilenedi. Bul baǵdarda bolajaq oqıtıwshı kadrlardıń joqarı mánáwiy minez-qulqı sıpatlarına iye bolıwı úlken áhmiyetke iye. Jaslarda usınday sıpatlardı tárbiyalawda muzıka mádeniyatı nátiyjeli pánlerden biri bolıwı kerek. Elimizdiń birinshi prezidenti «Xalıqtıń mánáwiy ruwhıyatın bekkemlew hám rawajlandırıw Ózbekstanda mámleket hám jámiyettiń eń zárúr wazıypası. Mánáwiyat-sonday bahalı jemis, ol biziń áyyemgi hám ullı xalqımız qálbinde óz ǵárezsizligin túsiniw, ańlap, erkinlikti súyiw sezimi menen birge jetilisen. Mánáwiyat insanǵa Ana súti, Ata úlgisi, Babalar násiyatı menen sińip baradı. Mánáwiyat insanǵa hawaday, suwday zárúr»-degen dástúriy sózleri tárbiya barısında alıp barılatuǵın barlıq islerimizdiń baǵdar ámeli bolıwı kerek.

Qaraqalpaq muzıka pedagogıkası, yaǵnıy milliy pedagogıka milletimiz hám xalqımızdıń eski milliy qádriyatlarına súenedi. Onıń ózine say milliyliǵı, adamgershiligi, hár tárepleme jetilisen insandı tárbiyalawǵa qaratılǵanlıǵı, doslıq, joqarı mádeniyatlı hám bay mánáwiyatqa tiykarlanganlıǵı menen belgili.

Muzıka, saz insan qálbine ilahıy qúdiret penen sińgen Alla-taalanıń inamıdur. Shıǵıs alımlarınıń biri (V1-V11 ásir) Barbad keleshek ushın sulıw hám ólmes miyras qaldırǵan ullı sazende 12 maqomǵa tiykar salǵan.

Al`-Kindiy, Al`-Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Zayniddin Ǵazzalıy, Jalolitdin Rumıy, Al`-Xorezmiy, Abduraxman Jomiy, Darvishalı Changiy, Fitrat, Yunus Rajabiylar muzıka tariyxı, onıń insan qálbine kúshi, tárbiyalıq áhmiyeti haqqında bir qansha pikirler aytqan.

XI ásirde jasaǵan Qorqıt ata izertlewshilerdiń pikirinshe Oguz-Qıpshaqlardıń Bayat-Qıyat urıwınan shıqqan aldın boljawshı áwliye, kóp jasaǵan kóregen, aqıllı, dana, eldiń arın arlap, muńın qobız benen jırlaǵan jıraw bolǵan. Onıń ákesi Qarmıs biylep turǵan Oguzlardıń quramında házirgi túrkiy tilles ellerdiń kópshiligi, sonıń ishinde qırǵız, qaraqalpaq, qazaq, túrkmen, ózbek, ájerbayjan dep atalǵan xalıqlar bar edi-dep jazadı V.V.Bartold óziniń «Qorqıt ata kitabı»nda.

Qorqıt atanıń jırlap aytqan dástanlarında házirgi dáwirde ayılıp júrgen «Alpamıs», «Edige», «Qırqqız», «Góruǵlı» dastanlarınıń tiykarın dúziwshi qaharmanlar bar. Sol dáwirdegi hátteki onnan aldınǵı baqsı, jırawlar shertip, aytıp kelgen eski góne namaların házirgi professional sazende, kompozitorlar járdeminde jańalandırıp, tárbiyalıq áhmiyetin tiklew hám qollanıwdı zaman talap etpekte.

Biziń xalqımızdıń ata-babalarımızdan kıyatırǵan bay qosıq mádeniyatı bir-birinen ruwx alıp rawajlanıp keledi. Qosıq dóretiwshi xalıq namaları sıpatında alǵa ilgerilep keledi. Hár dáwirdiń óz qosıǵı boladı degendey dáwir ótken sayın, ózleriniń ázelden kıyatırǵan kórkem traditsiyasın qayta kórip, jańa ómir mazmunı menen jańalap keledi. Bir qansha eski formadaǵı xalıq qosıqları ulıwma ideyalıq emotsionallıq leksiyaǵa, túsiniqlerge iye boldı.

Xalqımızdıń muzikalıq dóretpeleri onıń poetikalıq tvorchestvosı sıyaqlı óziniń forması, qurılıp hám mazmunı jaǵınan bir qansha túrlerge ayrıladı. Ózbek, Qaraqalpaq muzıkası da basqa xalıqlardıń muzıkasındaǵıday bas rol`de melodiya atqarıp, ol óziniń lada tonl`ıq, metroritmlik qurılıslarınıń bir pútin birikpesi arqalı qurılıp, bir tolıqlap, juwmaqlastırıp aytqanımızda Qaraqalpaq, ózbek muzıkası basqa xalıqlardıń muzıkasınan ajıralıp turatuǵın ózinshe originallıq belgilerine iye ekenin anıq kóriwge boladı, xor insanıń joqarǵı páziyletin gózzallıq tuyǵuları menen jasandırıp keledi.

Kompozitorlarımız xalıq sazları orkestri hám simfoniyalıq orkestrler ushın qayta islep ropsodiya, kantata, simfoniya jazıp atır, muzikalıq drammalarǵa, operalarǵa iyelik etip keledi. Ásirese M.Burxanovtıń, Á.Xalimov

hám J.Shamuratovlardıń xorları óziniń ashıq-aydın milliy dramması menen kisini keńlendirip otırdı. Xordıń stili óziniń tariyxıy gózzallığı hám originallığı menen kózge túsedi.

Ózbek hám Qaraqalpaq muzıkasındağı barlıq Orta Aziya xalıqlarında y keń tondağı kompozitorlıq klassikalıq simfoniya, drama hám operalardı, baletlerdi dóretiw tek XX-ásirdiń 20-30-jıllarınan keyin ǵana qolǵa alındı. Bul waqıtları ónerli jazıw qansha qıyınshılıq tuwdırıwına qaramastan, «Boran», «Ullı kanal», «Diloram», «Uluǵbek», «Maysaraning ishi», «Ájiniyaz» operaların hám «Tanavar», «Muxabbat tumarı», «Qırıq qız», «Tumaris», «Ayjamal», baletlerin jazıp saxnaǵa qoydı. Respublikamız arasında ǵana emes, Pol`sha, Chexoslovakiya opera balet teatrında óz saxnalarında qoydı.

Bilimlendiriwdiń sapa basqıshına ótkennen keyingi dáwirde tárbiya máselelerin tolıq sheshiwge tárbiyanıń barlıq teoriyası hám ámeliyatına búgingi zaman menen teń qádem taslap alıp barıw sotsiallıq zárúriyat sıpatında júzege kelmekte. Házirgi jaslardıń emotsional jaǵdaylarınıń qanday halatta bolıwına qarap, olardağı xarakterdiń erki, jaǵdayın bilip alıw múmkin.

Muzikalıq tálim hám tárbiyalaw barısında, jaslarda ózin biliw, úyreniw, izleniw, oylaw, dóretiw, erki óz kelbetin tabadı. Al balanıń xarakteri bolsa tiykarınan dóretiwshilik jumıslarda júzege keledi. Jeke adamdı hár tamanlama kámalǵa jetkeriw hámme waqıt jámiyettiń zárúrli hám tiykarǵı maqseti bolıp kelgen. Bul úlken, juwapkershilik wazıypanı ámelge asırıw bolsa oqıtıwshılardıń moynına júklengen. Bul oqıtıwshılardıń óz kásiplerin iyelewinde júdá úlken tayarlıqtan ótiwlerin talap etedi. Mekteptegi tek tereń bilimlı, anıq bir pán qánigeligin iyelegen muǵallimler ǵana emes, sonıń menen qatar ullı adamgershilik qásiyetlerge iye bolǵan balalar hám úlkenler menen qıynalmastan baylanısa alatuǵın, olardıń psixologiyasın túsine alatuǵın haqıyqat sheber pedagog ustazlar kerek. Bunday qánige pedagog–psixolog-tájiriybeli oqıtıwshı joqarı pedagogikalıq sheberlik hám texnika kónlikpeleri, menen qurallanǵan kadr bolıwı kerek.

Sabaqtı durıs shólkemlestire almaw, balanıń ruwxıy sezimlerin jaqsı bilmew nátiyjesinde oqıwshınıń pánlerdi ózlestire almawlıǵı menen ǵana sheklenip qalmaydı. Bul bir qansha pedagogikalıq, psixologiyalıq aqıbetlerdi, hátteki bala salamatlıǵı menen baylanıslı mashqalalardı keltirip shıǵarıwı múmkin. Psixolog A.S. Vıgotskiydiń pikirinshe «ilimdi yadlaw yamasa este saqlaw menen ǵana ózlestirmeydi, bálki aqlıy belsendiliktiń iske túsiwi tiykarında iyelenedi hám hár kimde hár qıylı ótedi»

Alıp barılǵan izertlewler nátiyjesinde bilimlendiriw mazmunın ózlestiriwde baslawısh klass oqıwshılarınıń ashıwlanıwı Orta klasslarǵa qaraǵanda 2%, al qız balalarda bolsa 3,3% artıqlıǵı baqlanǵan.

Belgili psixolog V Yonchev izertlewine qaraǵanda 45 payız er balalarda, 66,13 payız qız balardıń baha alıwında nevroz xalatınıń júzege keliwi ushırasadı. Jaslardıń nerv dúzilisiniń buzılıwı, tiykarınan tómendegi máseleler menen baylanıladı.

Oqıtıwshı kadrlar tayarlawda kásiplik pánler, oqıw rejelerin qayta kórip shıǵıw dáwir talabı bolıp qalmaqta. Pedagog, eń dáslep, oqıwshılardıń qábileti teń emesligin, pánlerdi ózlestiriw aqlı miynetiniń tiykarında júzege keliwin umıtpawı tiyis.

Jaslardı tárbiyalawda hám insannıń kámalǵa keliwinde muzıka óneri arqalı kásiplik bilim beriwi ushın muǵallım ilimiy bilimler sistemasın túp-tiykarınan iyelewi kerek. Pedagogika psixologiya páni boyınsha bilimler muzıkalıq tálim sheberligin iyelewde úlken rol oynaydı. Muǵallım jiyi-jiyi muzıka predmeti boyınsha bilimlerdi tań qalarlıq dárejede iyelewi. Biraq onı oqıwshılarǵa jetkerip bere almawı múmkin. ilim tiykarları boyınsha bilimge iye bolǵanı menen ayırım muǵallımlar klass penen baylanıs jasay almaydı. Bunıń bártlıǵı tárbiyashılıq uqıplılıq xaqında jeterli dárejede bilimlerdi iyelemegenliginen derek beredi. Pedagogtıń kásiplik bilimi tiykarında pedagogikalıq uqıp printsipleri xám qaǵıydaları káliplese. Bul printsip xám qaǵıydalardı xár bir pedagog óz tájiriyesi tiykarında dúzedi. Milliy muzıkada nama hám sazlar mektep oqıwshılardıń joqarı ruwxıylıqqa tárbiyalawda júdá

áhmietetli. Biraq tárbiyanıń jáne basqa dóretiwshilik, sheberlikleri izertlenbey atır. Balalar menen islesiw usılların yamasa basqaruwdı ózlestiriw jolları, xalıq dástansılıq qosıqlarınan úyrengenlerin ámelde nátiyjeli qollaw boyınsha aldağı jónelislerdi belgilew:

Jańa insannıń kámalğa keliwinde muzıka óneriniń ornın úyretiwde, ele de izertlewdi talap etip óz náwbetin kútip turıptı

Biz ilimiy basshımızdıń másláhatı menen dúzilgen joba tiykarında búl izertlew jumısımızdı islew dawamında wazıypalar qoyılğan edik hám olar joqarı tárizde orınlandı dep esaplaymız.

[Qosımsha notalar]

"MUG'ALLIMIM USTAZIM"

G. Nurlepesova so'zi.

U. Abdullaeva musikasi.

Moderato

The musical score is written for voice and piano. It begins with a piano introduction in 4/4 time, marked 'Moderato'. The piano part features a rhythmic accompaniment of eighth notes in the bass and chords in the treble. The voice part enters at measure 5 with the lyrics 'Biz-ge ta'lim, bi-lim ber -'. The score continues with two more lines of music, each with a piano accompaniment and a vocal line. The lyrics for the second line are 'gen. Ba'-ri-miz-di jaq-si ko'r - gen.' and for the third line are 'O'-zi a-qil ha'm ko'-re - gen, Mu-g'al-li- mim us - ta -'. The fourth line of music has the lyrics 'zim, Mu-g'al-li- mim us - ta - zim.' The piano accompaniment consists of a steady eighth-note pattern in the bass and chords in the treble.

5
Biz-ge ta'lim, bi-lim ber -

9
gen. Ba'-ri-miz-di jaq-si ko'r - gen.

12
O'-zi a-qil ha'm ko'-re - gen, Mu-g'al-li- mim us - ta -

15
zim, Mu-g'al-li- mim us - ta - zim.

2

Naqirati:

18

Hu'r - met - ley - miz siz - di ba'r - ha', Bo' - le - ner - siz al - g'iz - lar - g'a.

20

Siz - den jaq - ti jul - diz bar - ma, Mug'al - li - mim us - ta -

23

Tamamlaw ushın

zim, Mu - g'al - li - mim us - ta - zim.

1. Bizge ta'lim, bilim bergen,
Ba'rimizdi jaqsı ko'rgen.
O'zi aqıl ha'm ko'regen,
Mug'allimim ustazim.

2. Oqip kelsek kewli tolg'an
Bizge isi u'lgı bolg'an.
Ta'rtibimiz jaqsı sonnan,
Mug'allimim - ustazim.

Naqirati:

Hu'rmetleyimiz sizdi bar'ha'
Bo'lengersiz alg'ıslarg'a.
Sizden jaqti juldiz barma,
Mug'allimim ustazim.

Naqirati.

3. Miyrimin'iz ju'zin'izde,
Jetkinshekpiz izin'izde.
Nurlar quyg'an ko'zimizge,
Mug'allimim - ustazim.

J. O'teniyazova so'zi.

Tınıshlıqtı su'yemiz

Q. Orinbaev muzİKası.

Xor ushın qayta islegen D. Sultaniyazova

Allegretto

The musical score is written in 2/4 time with a key signature of one flat (B-flat). It consists of a vocal line and a piano accompaniment. The score is divided into systems, with measure numbers 5, 9, 12, 16, and 20 marking the beginning of new sections. The piano part features a consistent accompaniment of eighth-note chords. The vocal line includes lyrics in Cyrillic script. Performance markings include 'solist: mp', 'p Xor', and 'Solo'.

5

9

12 solist: mp p Xor Solo

Biz ba- xıt- lı ba- la- mız, ba- la- mız, A- shıl- g'an- gul

16 Xor Solo

la - la - mız la- la- mız. Ba'- ri- miz- ge pa'r- ma- na

20 mp xor

ul- lı wa- tan a- na- mız, Ba'- ri- miz - ge pa'r - ma- na

24 Ul- li Wa- tan a- na- mız

28 Solo. Naqrat:

Tur- mı- sı- mız a- ba- dan, dos- tı- mız ko'p ja- na- jan

Xor

32 Tur- mı- sı- mız a- ba- dan dos- tı- mız ko'p. Ja- na- jan

tur- mı- sı- mız a- ba- dan

36 Solo: mp

Ul- li- dıq- tı su'y- e- mız A- ziz a- ta a- ta- dan

40 Xor: mf

Ul- li- lıq- tı su'- ye- miz A- ziz a- ta a- na- dan

44 mp

lya, lya, lya, lya.....
A- ziz A- ta a- na- dan

48 mp

lya, lya, lya
1. A- ziz A- ta a- na- dan

52 2. Ti- nish- lıq- tı su'- ye- miz

2. Ti- nish- lıq- tı su'- ye- miz

2. Jan'latıp biz qosıqtı
Jaynatamız jaslıqtı
Ma'n'gılıkke su'yemiz
Tınıshlıqtı doslıqtı.

BALALARDIN' TİLEĞİ

G. Nurlepesova so'zi.

U. Abdullaeva musıkası.

Moderato

The score is written in 8/8 time with a key signature of one flat (B-flat). It begins with a piano introduction marked 'Moderato' and 'f' (forte). The piano part consists of a steady eighth-note accompaniment in the right hand and a more active bass line in the left hand. The vocal line enters at measure 9 with the lyrics 'A-na o'- mir_ ti - re -'. The piano accompaniment continues with a consistent rhythmic pattern. At measure 12, the vocal line has the lyrics 'gi, Ba-la nur-li_ ke - le - shek,'. The piano accompaniment features a change in texture, with the right hand playing chords and the left hand continuing the bass line. At measure 15, the vocal line has the lyrics 'So - g'ip tu - rar_ ba - la dep. Min' - san al - g'is ay - ta'. The piano accompaniment concludes with a final cadence.

5

9

A - na o' - mir_ ti - re -

12

gi, Ba - la nur - li_ ke - le - shek,

15

So - g'ip tu - rar_ ba - la dep. Min' - san al - g'is ay - ta

ÁDEBIYatLAR

1. Karimov I.A. «Uzbekiston buyuk kelajak sari» T.Uzbekiston, 1997.
2. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yoq T.Sharq, 1998.
3. Karimov I.A. Po puti bezopasnosti i stabilnogo razvitiya T.6. T.Uzbekiston, 1998.
4. Karimov I.A. Ozod va obod vatan, erkin va faravon hayot bizning bosh maqsadimiz 8-tom T. «Uzbekiston», 2000.
5. Abdullaeva U. «Baxitli balaliq» T. «Yangi asr avlodi», 2005.
6. Amaniyazov G. Keliñ birge qosiq aytayiq N.Bilim-1994.
7. Ayimbetov Q. Tariyxiy qosiqqlar jirawlar repertuarında Ámiwdár’ya jurnalı №7 san. N.Qaraqalpaqstan, 1964.
8. Jalilova S.X., Xaydarov F.İ. Xalilova N.İ. Kasb psixologiyası.-T: DPU. 2010-j.
9. Abramova M. Prakticheskaya psixologiya M.: Misl. 2003. -480st.
10. Maklakov A.G. Obshaya psixologiya. – SPb.: Piter, 2003. -582s.
11. Maxsudova M.A. Mulokot psixologiyası. -T. Yangi asr avlodi, 2006. - 204b.
12. Nемов R.S. Psixologiya. M.: Vlados, 2003. 1-t. -240s.
13. Rogova.E.I Psixologiya. – M.: Vlados, 2005. -584s.
14. Rubinshteyn S.L. Osnovı obshey psixologii. – SPb.: Piter, 2007. -848s.

ILIMIY BASSHINIŇ JUWMAĞI

5111100 – Muzikalıq tálím baǵdarı

F.I.O. Qádirberdiev Aybek

BPJ teması «Mektep oqıwshıların muzıka sabaǵında qosıqlar arqalı kásipke baǵdarlaw»

BPJ nıń Nızamǵa muwapıqlıǵı

Temanıń bayan etiliwi ámeldegi BPJ haqqındaǵı Nızam talaplarına say keledi.

Ilimiy jańalıǵı hám ámeliy áhmiyeti

MTS da jańa baǵdar dep berilgen bul temanıń áhmiyetligi menen parq qılıp, ol kóp ilimiy dereklerden paydalanǵan halda ilimiy kóz-qarastan ashıp berilgen.

Izertlew maqsetine eriskenligi

Jaqlawshı Qádirberdiev Aybek temasına kóre ilimiy tiykarda reje duzgen hám onı ózi pedagogikalıq ámeliyat alıp barǵan oqıw dárgayında sınavdan ótkergen. Keltirgen pikir hám juwmaqları tiykarında óz maqsetine erisken.

Juwmaq hám usınıslardıń sıpatı eki bap hám temalarga súylene otırıp pikirler juwmaqlanǵan. Jumıs ilimiy tiykarda jarıtılǵan hám sońında óz usınıs hám juwmaqların bergen

Juwmaq Qádirberdiev Aybektiń «Mektep oqıwshıların muzıka sabaǵında qosıqlar arqalı kásipke baǵdarlaw» temasındaǵı jumısı Nızam talaplarına say jazıp bolınǵanın esapqa alıp, jumıstı sınshı hám pikir beriwshilerdiń juwmaǵına tiykarlanıp, Mámleketlik attestatsiyası komissiyasına usınıs etemen.

Ilimiy basshı: _____ dotsent I.R.Jumaniyazov

Ájiniyaz atındaǵı NMPI. Pedagogika fakultetiniń 4^a-kurs talabası Qádirberdiev Aybektiń «Mektep oqıwshıların muzıka sabaǵında qosıqlar arqalı kásipke baǵdarlaw» atlı teması boyınsha bakalavr pitkeriw jumısına

PIKIR

Talaba Qádirberdiev Aybek «Mektep oqıwshıların muzıka sabaǵında qosıqlar arqalı kásipke baǵdarlaw» teması arqalı mektep oqıwshılarında milliy maqtanış sezimlerin payda etiw arqalı insanniń kámalǵa keliwinde muzıka óneriniń usılları boyınsha jaqsı maǵlıwmatlar toplay alǵan.

Al II-bapta bolsa, mektep oqıwshıların tárbiyalawda muzıkalıq tárbiyanıń, keyingi temada, xalıq muzıkası arqalı oqıwshılarda milliy maqtanış sezimlerin payda etiw tiykarǵı maqset ekenin túsindirip, sawatlı jaza bilgen. Orta mekteptiń muzıka sabaqlarında mádeniy miyraslardı ilimiy úyreniw arqalı zamanagóy kóz qarasta mektep oqıwshıları ushın maslastırıp, dóretiwshilik ortalıǵın rawajlandırıwdı qollanıw hám xalqımız arasında keń taratıw, búgingi izleniwsheń talabalardıń wazıypası.

Jaqlaw usılında álbette pedagogik printsipler, jaslardı xalıq dóretpelerine qızıqtırıp arqalı tárbiyalawda pedagogikalıq usıllar, onı ámelge asırıp ushın tájiriybedegi ushırasatuǵın usıllar tańlap alınǵan. Muzıkanı tárbiya quralı sıpatında qollanıw, muzıka oqıtıwshılarınıń tiykarǵı wazıypası bolıp qala beredi.

Juwmaqlawshı bólimide ulıwmalastırıp jazǵan. Bakalavr pitkeriw jumısına qoyılǵan talaplarǵa tolıq juwap beredi hám qorǵawǵa usınıs etemen.

Pikir beriwshi: _____ dotsent D.T.Allanazarov